

Naši Zapiski

Socialistična revija . . . .

VSEBINA :

ALOJZIJ HREŠČAK, *Lokev*: UČITELJ-PROLETAREC. — OUTLAW, *Sarajevo*: DELAVSKI PROBLEMI IN ORGANIZACIJE. — JOSIP MARICA, *Nabrežina*: ORGANIZACIJA DELAVCEV S KAMNOM. — H. PAJER, *Praga*: ČEŠKO DIJAŠTVO. — KARL SLANC, *Novomesto*: IZSELJEV. SLOVENCEV. — DRAG. LONČAR, *Istrija*: O DOMOVINI IN NASELJEVANJU JUŽNIH SLOVANOV. — PAV. FLERĚ, *Letuš. Štaj*: SKUPNOST PRI VZGOJNEM DELU V ŠOLI IN DOMA. — H. TUMA, *Gorica*: SEKSUELNI PROBLEM. — RUDOLF GOLOUH, *Trst*: PROMETEJ. — PREGLED.

Št. 1-2
(jan. febr.)

Leto XI.

- Urednik in izdajatelj: -

Dr. Henrik Tuma

_____ Lastnik: _____

Konsorcij - Naših Zapiskov

V Gorici 1914

Tiska: „Goriška Tiskarna“ A. Gabršček

Vabimo na naročbo na XI. letnik 1914.

Prilagamo čekovne liste za plačilo naročnine.

Kdor revije ne naroči naj poslane zvezke vrne, sicer ga bomo šteli, da je naročnik.

Naročnina: za Avstro-Ogrsko za vse leto K 5.— s poštnino vred, za pol leta in četrt leta sorazmerno; za Nemčijo K 5.80, za ostale države K 6.40 za n a p r e j.

Pošiljanje revije se z drugo številko po neplačani naročnini ustavi.

Posamezna številka stane 42 vinarjev.

Za organizirane delavce in dijake na leto K 3.60, posamezne številke 30 vinarjev. Stari letniki do 1912 po K 2.50 in poštnino.

Rokopisi in časopisi v zameno naj se pošiljajo na uredništvo, naročnina in reklamacije pa na upravo Naših Zapiskov.

Prihodnja dvojna številka izide 1. aprila.

Prva številka Naših Zapiskov se je zakasnela radi tiskarskega štrajka, zato prinesemo 1. aprila in 1. maja dvojno številko.

UREDNIŠTVO IN UPRAVNIŠTVO.

ALOJZIJ HREŠČAK, Lokev:

Učitelj - proletarec.

I.

Znano je, da je treba najpriprostejšo resnico sto in stokrat ponavljati, predno postane splošna duševna last. Taka priprosta in evidentna resnica je tudi ta, ki tvori naslov pričujoči razpravici.

Nešetokrat je že konstatiralo učiteljstvo na svojih shodih, da je izkoriščano na način, ki bije v obraz vsaki humaniteti, da je prisiljeno opravljati težko, važno in sila odgovorno službo, ki stavi nanj vsemogoče zahteve, da mu pa ta služba, ki absorbira vse njegove moči, ne nudi dovolj gmotnih sredstev, ki bi ga osvobodila težkih in morečih skrbi za vsakdanji kruh. Nešetokrat si je učiteljstvo samo ponavljalo to resnico, toda prepričalo se o resničnosti te resnice še vedno ni.

Ravno ta neiskrena inkonsekvenca med govorjenjem in dejanjem je postala za učiteljstvo usodepolna: velik del stradanja je pripisati ravno na rovaš dejstvu, da učiteljstvo niti samemu sebi ne veruje, da učiteljstvo ne more še najti samega sebe, da ne ve še ne kam, ne kako.

Žalostno je to poglavje; ne toliko zaradi neizpolnjenih učiteljskih nad in želja, kolikor vsled nerazumevanja svojega časa, svojega položaja in svoje naloge. Kar se tega učiteljskega poglavja tiče, se lahko trdi, da je danes velik del slovenskega učiteljstva en sam pravcat anahronizem.

Nočem raziskovati danes vzrokov, ki so pripeljali slovensko učiteljstvo v to nepreslavno dobo, čeprav bi bila ta naloga jako hvaležna in vredna truda, ki bi ga povzročila. Omejiti se hočem le na to, da obrnem nekoliko žarkov na ono temno pot, po kateri išče slovensko učiteljstvo — samo sebe.

*

* *

»Dajte nam kruha! Kruha nam dajte!« doni že nekaj let klic iz stisnjenih grl užaljenega slovenskega učiteljstva, »ker mera je polna! Vemo, kje imamo prijatelje, ki trpe trpljenje izkoriščanih z nami vred, na katere nas veže solidarnost, najtrdnejša solidarnost, kakršno more poroditi le zavest skupnega uboštva in trpljenja!«

Na ta obupen klic je dobilo učiteljstvo »Sursum corda!« ki mu ga je prezentiral njegov prijatelj — dober psiholog.

»Kruha nam dajte!« doni klic obupanih dalje in dalje, »ne gonite izkoriščanih v obup, kajti to počenjanje je dvorezen meč, ki more obrniti ostrino proti vam, izkoriščevalcem! Velika je masa, ki kliče z nami vred po kruhu, in gorje vam, gospodujoči, ko se vsa ta masa obrne v obupu in bolesti proti svojim zatiralcem!«

Trpka je bila beseda, velik je bil gnjev, ki je divjal tiste dni v srcih izkoriščanega slovenskega učiteljstva.

Toda čuj! Kot glas z neba, kot nebeška harmonija udarja nam po vseh brezuspešnih apelih na uho sirenski a energični glas naših konzulov: »Pred cesarja, pred cesarja!«

Ostali smo doma, ker to je naša osoda, ter zopet pozabili v delu in skrbeh, da smo — mi. Naši sotrpini naj izbojujejo boljše bodočnost brez nas, postavijo vsaj nas pred fait accompli — dobro kosilo.

Čisto sistematično se vrsti razburjenost, čisto sistematično se spominja slovensko učiteljstvo, da je izkoriščano, da je proletarec, na kar čisto gotovo in sistematično zopet pozablja. Učiteljski meceni vedo čisto natančno, da se zmislijo njihovi protežiranci toliko- in tolikokrat na leto, da jim je treba radikalnega nastopa, in takoj dobe radikalni elementi svoj obligaten obliž: Pred cesarja! Sursum corda!

Taka radikalna komedija je za mecene celo bolj po ceni kakor za učiteljstvo, zato ni povoda, reagirati nanjo na drug način kakor s pritrjevanjem.

Leto za letom se ponavlja ista igra: za novim upanjem nova prevara. Vse bridke izkušnje zadnjih let niso mogle učiteljstva izmodriti. Neprestano se udinja ravno najbolj frazastim političnim strankam in pričakuje od njih rešitve iz svojega neznosnega položaja.

Da, da! Učiteljstvo je izvrsten agitator. Je pa tudi hvaležna tarča, v katero nekaznovano lahko streljajo razni politični šarlatani, dobro vedoč, da jim je ta zabava omogočena le pri enem samem stanu — stanu pionirjev kulture.

V dnevih razburjenosti se spomnijo ti pionirji, da so pravzaprav proletarci, toda sprijazniti se ne morejo s tem dejstvom. In ravno vsled tega vemo mi, in vedo vsi, da rabi učiteljstvo to besedo le kot bavbav. Toda brezuspešno! Vladajoče klike se sicer boje proletarca, ker vidijo v njem vteleseno maščevanje, ker je v njem inkorporirana njihova slaba vest, ne boje pa se učitelja, ki hoče biti proletarec le od slučaja do slučaja, ki hoče biti bavbav po sili. Tak bavbav sili na smeh, in smešnosti svojega početja čutimo na lastni koži dan zadnevom.

In vendar učiteljstvo ni proletarec le za bavbav, ampak je pravi pravcati proletarec. Vse njegovo življenje, ves njegov položaj kaže najpristnejši tip proletarca.

Dokaz za to so predvsem njegovi dohodki in tem in ne njegovemu stanu primerno življenje: pred kratkim še mežnar, ki je župniku črevlje čistil in cerkve pometal, je odvisen danes od denarnih mogotcev. Ta odvisnost mu brani vsak svoboden pokret, brani mu prosto izražanje njegovega prepričanja; napravlja ga za modernega sužnja, kar je toliko hujše, ker so mu vcepili po šolah v glavo idejo o človečanstvu, ker so ga seznanili prej s filantropi in humanisti. Oni, ki so danes najbolj širokoustni panegiriki učitelja in njegovega poklica, so obenem njegovi največji zatiralci. Hinavščina teh himen na šolo in učiteljstvo ne boli zato nič manj, ker jo učiteljstvo vidi, ampak nasprotno. Učitelj ne vpliva danes niti kulturelno, niti gospodarsko, niti politično na svoje sotrpine: — suženj ne rabi sužnja; — odstopiti mora to nalogo tistim, ki imajo v žepu polno možnjo, na jeziku pa nebroj fraz.

Summa summarum: učitelj je proletarec, pravi izmozgovani, izkoriščani proletarec; ne zaveda pa se tega dejstva, ampak se poslužuje tega naziva, nad katerim se čuti vzvišen, le za bavbav vladajočim klikam.

II.

Slovenski učitelj je učitelj naroda, ki sestoji po veliki večini iz malih posestnikov, obrtnikov in delavcev. Proletarski narod! Živi se z delom svojih rok in njegova agrikulturna domovina nima niti dovolj sredstev, da bi živila itak maloštevilne svoje otroke. Leto za letom zapuščajo množice slovenskega ljudstva svojo domovino in gredo iskat novih domov v širni svet.

»Kje domovina si?

»Še pod Triglavom, okrog Karavank?«

Slovenski narod je bil ogoljufan za svojo zgodovino, svojo kulturo in je goljufan za svoj denar. S svojim denarjem pomaga plačevati visoko organizirane ljudske, meščanske, obrtne, strokovne, srednje in visoke šole za druge. Sklada za avstrijsko mornarico, ki ne brani njegove trgovine, niti njegovih sinov v prekmorskih kolonijah; prispeva k ogromnim stroškom za militarizem, ki ne varuje njegovih interesov, niti njegove domovine; po svojih poslancih dovoljuje zapirati meje tujezemskim produktom, katere mora drago plačevati ne da bi zato drago prodajal svoje, ker jih nima; njegovi poslanci se pripravajo za oslovo senco, glasujejo za nova bremena in izrekajo zaupnice tudi onim ministrom, ki so največji škodljivci naroda, katerega zastopajo.

Slovenska inteligenca in ž njo slovensko učiteljstvo ne vidita tu abnormalnosti: sama nista orijentirana v socialnih vedah, zato ne moreta nesti spoznanja v svoj narod. Slovenski učitelj je sam izkoriščan, proletarec je najhujše vrste, toda zdi se mu potrebno, da podpira slovenskemu ljudstvu in sebi škodljiv režim, da pomaga v sedlo ljudem, ki niso tega problema nikdar študirali; ki se opijajo na nemških in italijanskih buržoaznih političnih šlagarjih, izvirajočih iz one ideologije, ki je dala idejno vsebino meščanskim revolucijam 19. stoletja. Za slovenski narod in njegovega učitelja ni povoda, da bi zaupala svoje interese zgolj nekritičnemu ponavljanju historičnih fraz, ki niso imele za slovenstvo nikdar pomena, najmanj pa sedaj, ko jih izbirajo posamezne politične kapacitete brez načel in programa, vsak po svojem osebnem okusu in po svoji privatni potrebi. Velika kulturna misija, ki pripada slovenskemu učitelju-proletarcu je, opozoriti ljudstvo na njegove proletarske interese, izrevolucionirati njegovo suženjsko naravo, dati znanstveno podlago vsemu njegovemu nezadovoljstvu, pokazati mu vzrok njegove nesreče, njegovega beraštva, nemira in bojazni, pokazati mu cilj njegovega hrepenenja in upanja, dati obliko reforme, ki mu jo kaže v daljnih nejasnih obrisih njegov zdrav instinkt, porojen iz zavesti njegovega človečanstva.

Slovenski učitelj! Vse nadloge, ki tro tvoj narod, tlačijo tudi tebe! Izkoriščan je on, izkoriščan si tudi ti! Njegovih otrok osoda je osoda proletarcev, tvojih tudi! Za svojega otroka prosi mleka, tvoji »prijatelji« te adresirajo na krompir;*) stradaj sam, da boš otroke dal učiti: tvoji »prijatelji« ti zamerijo, ker jih ne daš za pastirje.*)

*) Zgodilo se je faktično na naprednem Krasu v l. 1912 in 1913 po Kr. r. po učiteljskih »prijateljih«.

Kolega! Sin si naroda, naroda proletarca! Priklenjen si nanj, delita si bratsko dneve žalosti in pomanjkanja. Toda — vstajenje naroda bo tudi tvoje vstajenje! V tvojih rokah spi velika sila, kajti masa ima moč, ki se ji klanja danes vse, in ta masa je tvoj sotrpin. Pri tej masi nisi še diskreditiran, na račun svojih sotrpinov nisi še zidal niti zračnih gradov . . . .

Toda v svrhu izrevolucioniranja slovenskega ljudstva je nujno potrebno, da začne slovenski učitelj to delo najprej pri sebi. S temi političnimi, gospodarskimi in kulturnimi nazori, s kakršnimi je v najboljšem slučaju prepojeno danes slovensko učiteljstvo je pač vsak poskus, vcepiti svojemu narodu potrebno samozavest, že a priori izključen. Učiteljstvo, ki mu imponira vsaka politična ničla, da mu le zatrjuje, da je »narodna«, ki ne vpraša politikov svojega srca nikdar po drugem kakor po tem, kar n i s o, ki misli, da je njegova narodna dolžnost braniti vse, kar je »narodno«, agrarno, napredno, samostojno, recte: vse ono, ki ne ve, kaj je in kaj hoče, tako učiteljstvo je absolutno nesposobno, da bi vplivalo v pravi, res narodni smeri na ljudstvo, ki je zmedeno in korumpirano po breznačelnih in osebnih političkih bojih današnjih dni.

Učiteljstvo — ki misli, da je alfa in omega vse narodne gospodarske politike iztrgati slovensko ljudstvo iz klerikalnih kreditnih in konsumnih zadrug ter ga izročiti liberalnim mojstrom v strojitev, — ki ne pozna silnega vpliva dežele in še silnejšega državnega vpliva na ves gospodarski ustroj in razvoj državljanov, tako učiteljstvo ni poklicano in tudi ne sme biti voditelj narodov.

Učiteljstvo, — ki misli, da je opravilo svojo kulturno misijo, če nauči v svojih društvih par popevk, če prevzame voditeljstvo sokolskega naraščaja, če kriči ob vsaki priliki »živio narod«, poje ob čaši vinca rujnega »lepo našo« in »hej Slovenci« — ki se krega s šolskim katehetom, — če hvali v šoli po današnjem podrobnem učnem načrtu danes tega in tega, jutri pa poje slavo suženjski pokorščini in ponižnosti, sploh vsem kardinalnim čednostim, — tako učiteljstvo ni kulturn delavec, ampak podajač reakcije, coklja na kulturnem gibanju svojega naroda. Tako učiteljstvo ne pozna svoje kulturne misije, ne pozna onega visokega mesta, katerega bi moralo zavzemati v narodovem socialnem življenju.

Ali je pa vse to le izliv duše malkontenta in megalomanista? Da temu žalibog ni tako, je najboljši dokaz to, da smatra slovensko učiteljstvo še vedno za svojo dolžnost molčati na vse grehe, ki jih zakrivlja vlada danzadnevom na račun slovenskega ljudstva.

Ali ve slovensko učiteljstvo, da bi se dale preskrbeti z izdatkom enega samega strelnega naboja velikih drednotovih topov n. pr. vse kraške šole s krasnimi učili, da bi se s tem denarjem luksurjuzno plačeval separaten šolski zdravnik, pri tem ko nimamo sedaj po mnogih naših šolah niti najprimitivnejše ventilacije, kakor jo imajo moderni svinjaki?

Ali ve slovensko učiteljstvo, da je militarizem ono zlo, ki tlači kot mora razvoj vsega kulturnega in gospodarskega življenja?

Ali ve slovensko učiteljstvo, da zapira država svoje meje cenemu mesu, žitu, sladkorju, kavi itd., in da je vsa ta carinska politika slovenskemu proletarskemu narodu v neizmerno škodo?

Ali ve slovensko učiteljstvo, da so mogoče avstrijske berchtoldijade, ki stanejo narode stotine milijonov, le v takih danih razmerah, da so nujna posledica danega gospodarskega ustroja?

Ali ve slovensko učiteljstvo, da glasujejo tudi njegovi benjaminci za nove milijarde, nimajo pa drobtinice za njegovo kulturno delo?

Ali ve slovensko učiteljstvo, da glasujejo slavni avstrijski naprednjaki v družbi s klerikalci za tridesetmiljonsko darilo žganjarskim grofom in baronom, da zastrupljajo ubogo ljudstvo, ki naj plačuje še to zastrupljanje vedno dražje in dražje?

Ali ve slovensko učiteljstvo, da glasujejo slovenski državni poslanci skoraj brezizjemno za proračun, ter tako podpisujejo zapupnico oni vladi, ki je po svojem slovanofobstvu in po svoji antidemokratski tendenci nikakor ne zasluži?

Če slovensko učiteljstvo tega ne ve, tedaj — no tedaj naj za enkrat odkloni vse »pionirske«
prezente in naj seže po knjigah, ki ga poučé o politični ekonomiji. Izpozna razne politične in gospodarske principe, videlo bo v vsej tej škodljivi politiki sistem, kako se kapital zajeda globočje in globočje v živo meso širokih slojev; to politično razmišljanje ga pa tudi privede do spoznanja vseh preventivnih sredstev, katerih se poslužuje zavedna izkoriščana masa v svojem eksistenčnem boju. Na podlagi tega študija naj si učiteljstvo ustvari svoje načelno politično stališče in raz to naj presoja v praktični politiki delo slovenskih zastopnikov v zakonodajnih korporacijah ter po raznih kulturnih in gospodarskih društvih.

Če pa slovensko učiteljstvo ve, kako rešujejo Slovence njihovi politiki in centralna vlada, a kljub temu molči, je sokrivo zločina, ki se vrši na interesih slovenskega ljudstva.

Gotovo je pa eno: slovensko učiteljstvo ne koraka po pravi poti. Proletarskemu narodu je treba politike proletarcev. Njegov

učitelj mora poznati predvsem njegove proletarske težnje in potrebe, imeti mora čuteče srce za ubogi svoj teptan rod.

Ko se najdeti narod-proletarec in njegov učitelj-proletarec, tedaj napoči za narod slovenski nova jasna doba, ki obsveti tudi temno pot, po kateri stopa izmučen slovenski učitelj - trpin - proletarec.

OUTLAW, Sarajevo:

Delavski problemi in organizacije.

(Nadaljevanje.)

Seveda nočemo tega, a smo prisiljeni k temu. Ravno ker še ne moremo živeti s svojim programom, ampak ker moramo še preko konflikta med delom in kapitalom do življenja našega programa.

To omenjam iz gotovega vzroka. Neštivilnokrat sem slišal od naših intelektualnih pristašev, da jim je okvir soc. demokracije preozek, da se nikakor ne morejo razumeti z nekaterimi senčnimi, reakcionarnimi stranmi in potezami, ki vladajo posebno v gospodarskem boju naših strokovnih organizacij. Kakor so mi sumljiva ta senčnata dejstva, tako mi je umljivo to nekako pravilno mišljenje intelektualnih, ki pa ne poznajo delavskega boja, kateri zahteva od soc. demokracije dostikrat korakov, katere ne bi ta nikdar storila, ako bi bilo v njeni moči, doseči gotove zahteve po bolj idealnej in popolnoma naprednej poti. In radi tega moramo stopati vsi s stranko simpatujoči pot medsebojnega razumevanja. Upravičenost te kompromisne poti morajo priznati intelektualci in jo morajo priznati strogi strokovni organizatorji. Prvi morajo malo pokukati v praktične delavske razmere, v naše delavnice, v notranjost vsakdanjih gospodarskih bojev, drugi morajo zopet priznati veliko vrednost znanstvenega raziskavanja vseh tudi navidezno malenkostnih okoliščin delavnega problema. Le po tej poti je mogoč napredek, le po tem nepripravnem kolovozu, kateremu se pa radi dejstva, da mora stranka v svojem taboru vse razrede človeštva zjediniti, ne moremo ogniti, bode mogoče pripravam kapitalističnega mogotstva zabraniti neomejeno razširjenost.

Ako nočemo, da se s terorizmom kapitalističnega podjetništva potom izstradanja izmuči naše življenje, ako nočemo, da se s terorizmom reakcionarnih vlad, z zapiranjem v ječe zavira

ves naš pokret, moramo primernim potom uravnati naše korake, moramo delo organizacij prilagoditi razvoju konflikta med delom in kapitalom.

To sem moral omeniti, ker tudi ono preje omenjeno delo strokovnih organizacij precej omejuje osebno prostost in svojevoljno postopanje poedinega člana organizacije. A imamo se boriti proti kapitalizmu, moramo premostiti prej omenjeni konflikt med delom in kapitalom, da pridemo do prostosti osebnosti. To prehodno stanje ne znači toraj reakcionarnosti, ampak označuje le s silo nam določeno obrambo, katera je člen naravnega gospodarskega boja dela proti kapitalizmu.

Organizacije morajo toraj z vso eneržijo zasledovati pot znanstvenega raziskovanja delavnega problema, morajo svojim članom s silo vcepiti moderno naziranje o delu in njegovi efektivni ocenitvi. V dosego tega cilja pa mora tudi organizacija skrbeti, da ima v resnici izobraženega tajnika, kateri pozna natančno stroko dotične organizacije.

Z natančnim razumevanjem dela in delavne sposobnosti dobimo pravi opravljeni delokrog za vsakega posameznika in na ta način najekonomičneje upoštevamo izrabo človeške delavne energije. Le po tej poti dosežemo za vsakega posameznega delavca najugodnejši učinski faktor (namreč najugodnejši za delavca) in najracionalnejšo investicijo kapitala, — človeške delavne energije.

Strokovne organizacije imajo nemoteno in z največjo vstrajnostjo zasledovati naravni razvoj delavnega problema. Z razumevanjem odvisnosti narodno gospodarskega razvitka od dela in odvisnosti mezde od zaslужka bode šele delavstvo sposobno za moderni gospodarski boj s kapitalom in bode lahko upravičeno upalo na pospešitev ugodne rešitve iz svojega neznosnega položaja. Časi patrijarhalične brezbriznosti so za vekomaj za nami, nastopajo časi, kateri zahtevajo od vsakega posameznika, da z vso svojo sposobnostjo, z vso svojo duševnostjo stopi v ta moderni, dostikrat nevidno se razvijajoči boj. Konflikt med delom in kapitalom je ob jednem konflikt razuma z reakcijo — je konflikt moderno mislečega delavstva z zaprašenimi, neživljenskimi organizacijami preteklosti.

Z urnimi koraki hiteča tehnika modernih obratov se najznačilneje zrcali v brzini delavnih strojev. Danes vozi brzovlak do

120 km na uro, jutri nam je to prepočasno; danes reže jeklo na stružnici z brzino 3—4 m na sekundo, jutri je ta brzina prekočena; danes vozimo tovore z živino, jutri izprežemo konje in hitimo z avtomobilom. Brzina je značilna za moderno obratno gonjo; le vedno hitreje, le še urneje: je nauk današnje tehnike, tega temelja vsega narodno-gospodarskega razvoja.

To brzino moramo, hočeš ali nočeš, prevzeti vsi člani človeške družbe; z vedno večjo brzino napenjamo vedno bolj našo delavno moč in raste odgovornost. Medsebojni sklad vseh različnih opravkov dnevnega dela zahteva vedno višje kvalificiranje delavstva. Pritisek medsebojne odvisnosti različnega dela in različnih obratov je vedno večji, medsebojno odvisne dolžnosti v sedanji gospodarski organizaciji zahtevajo od vsakega, da skrbi za najpravilnejo in za najbolj rafinirano razpredelitev dela, katera zabrani vsako izgubo energije in porato delavnega časa.

Zato se noben premišljen član človeške družbe, nobena previdna organizacija ne protivi najskrbnejši znanstveni preiskavi svojega dela, svoje stroke.

Delavstvo ima svoj življenski interes na zahtevi, da se delavni čas, v katerem je delavstvo zaposleno, **intenzivno izrabi** — da se ta čas ne kviri in zapravlja z nepraktičnimi delavnimi metodami, z zgubljanjem delavne energije.

II. Delavni zaslužek.

Na ta ali oni način se godi vsakemu krivica. To čujemo dan na dan v različnih varijacijah. Če pregledamo prav jasno vso sestavo človeške družbe, moramo tudi tej premeteti in vsakdanji trditvi brez ironije pritrditi. Ne godi se krivica le tlačnemu delavstvu, temveč tudi bogatašu, lenuhu, kapitalistu.

Krivica je zelo širok pojem in pojavlja se v nebrojni različnosti. Krivični smo proti nam samim, proti bližnjemu, proti celotnosti in nasprotno.

Pri presoji delavskih problemov nas zanimati le dve vrsti krivice. Ene krivice je deležno dan na dan delavstvo v vprašanju delavnega zaslužka, drugo krivico čuti na svoj način kapitalizem. Prva krivica jemlje delavstvu vsako možnost do poštenega življenja, človeške eksistence, druga krivica znižuje profitno rato kapitalizma. Krivica, katera se godi delavstvu, je zločin na večini trpečega človeštva, domišljena krivica, katero trpi kapitalizem, je pa le poskusno izjednačenje nepravičnega ekonomskega po-

ložaja različnih razredov človeške družbe. Prva krivica živi torej v spoznavanju in trpljenju človeštva, druga pa predstavlja le manjšanje profita, a tudi to le navidezno.

Vendar pa je v teh dveh krivicah veliko sorodstva. A to sorodstvo je ostudno, nesramno. Primirjati se da s človekom, ki išče svojega sorodnika le v onem slučaju, ko ga zamore izrabiti v svoje sebične namene. Tudi krivica, katero trpi kapitalizem, najde le v onem slučaju svojega sorodnika krivice, kadar ima svojo nesrečo naložiti na slabejša ramena svojega izmozganega delavstva.

Kateri je toraj glavni znak tega sorodstva in glavni razložek obeh krivic? Edino ta, da zamore kapitalizem krivico, katera se mu je dogodila, prenesti na druga ramena, a delavstvo nima nobene možnosti krivico, katera se mu godi dan na dan, lažje prenašati, nima možnosti najti izhoda, da se otrese krivično naprtenega trpljenja.

Zakaj ne? Kaj zapira delavstvu pogled, kaj delavstvo tako zelo slabi, da se čuti napram kapitalizmu slabejega? Odgovor ni težak! Delavstvu nedostaja inteligence, manjka mu onega širokega obzorja, s katerega bi lahko presojal narodnogospodarske vrednosti, kakor so: delo in delavni zaslužek.

V trenutku pa, ko delavec bistro spozna bistvo dela in delavnega zaslužka, v trenutku, ko bo vse delavstvo znalo razdeliti blagovno produkcijo v njene temeljne člene, bode pripravljeno vreči današnjo družbo. S tem trenutkom bode konec pravljice, da je delavstvo preslabo, da prevzame samo vodstvo in inicijativo blagovnega proizvajanja.

A danes je gotovo, da delavstvo trpi v vprašanju delavnega zaslužka velike, brezobzirne in življenja nevredne krivice. To ni nikako demagoštvo, to ni nikako pretiranje! Treba le odpreti oči in vsakdo pregleda to nebrojno raznovrstnost krivice.

Ali je že bil kedo naših narodnih in krščanskih boriteljev v premogokopnem rovu ob delu? V teh zaduhlih rovih, brez zraka, brez luči, koplje delavec premog, dan na dan, brez konca. Zanj ne sije solnce, zanj ne bije ura! Število voz, ki jih ima na dan napolniti, mu je edino merilo; ne čuti več znoja, ne briga se za preteče nevarnosti! Če tudi škripljejo okoli njega lesene opore, ki prete vsek trenotek zagrebsti ves rov, četudi stoji do kolen v vodi, četudi prete strupeni plini, on misli le na število napolnjenih voz, ker drugače mu podjetnik na plačilni dan utrga gotovi znesek od bornega zaslužka.

Opazoval sem te ljudi ob izplačevanju. Z obraza sem jim hotel brati njih občutke, jezo ali veselje, zadovoljstvo ali razočaranje. A kako sem se motel! Komaj da je trenil z očesom! Smrtna hladnost je njegov izraz — seveda, saj je že v rovu imel natančno preračunjeno, kako malovreden je ves njegov trud. Le sem ter tja je kedo zaškripal z zobmi, stisnil pesti, dobil je manje nego je pričakoval, obraz pa je miren, zgubljen.

In vendar bi moral dobiti delavec, kateremu se je odtrgalo pri zaslužku, preje več nego manj, ako ne bi krivica sestavila mezdne tabele.

Vzroki zmanjšane delavnega efekta pri povišanem delavnem naporu, leže v neizdatnosti premogovne plasti, v pomanjkljivem številu jamnih voz, v nepopolnosti organizacije obrata, katerega zavira oksaktno poslovanje, v udretju vode itd. Vse to so momenti, ki zahtevajo od delavca, kopača, podvojeni, potrojeni napor. Njegov zaslužek pa je kazen, utrganje pri mezd.

Vsakokrat ko sem opazoval te ljudi, videl sem, da so le tedaj zadovoljni, ko so v mokrem, nevarnem rovu, kjer je vse trpljenje v znoju zakopano, kjer ni časa za druge skrbi, kakor za črno plast, pretečo nevarnost! —

Kedo še ni čital Cankarjevega »hlapca Jerneja«, da ne bi zatajil v sebi žalosti in jeze! Oni, ki vidi povsod le rožnato pravico, vzklikne: to je bilo — danes ni več te krivice!

A vendar hodi ta krivica še danes enako ošabno po deželi, le da so jo oblekli v modernejšo haljo. Ali je v resnici odpravljeno suženstvo? Le stopite tja med ljudstvo, v kraje oddaljene od mest in trgov! Najdete pastirje, hlapce, dekle, ki delajo od solnčnega vzhoda do trde noči, pozimi in poleti, z znojem v obrazu in ki ne dobe za to garanje nikakega plačila. Tu ni delavnega reda, poselskega počitka — in zaslužek? Zadovoljstvo je doseženo s par fraklji žganja ob nedeljah, v najboljšem slučaju z litrom vina in novo obleko za Vel. noč! Na ta način se trpljenje obleče v žamet in krivica potopi v nezavesti alkohola!

V spominu mi je nadaljna slika, ki se mi je nudila vsako soboto na večer. V nasprotni hiši je stanoval podjetnik, ki je barantal s slabo sezidanimi hišami, delavskim stanovanjem namenjenim. Ko je navozil na stavbišče dovolj materijala, starih oken in vrat, stare opeke, napol gnilega, črvicega lesa, najel je 3 do 4 zidarje in deset do petnajst bosanskih težakov.

Vsako soboto je bilo na njegovem domu izplačevanje tedenskega zaslužka. Ko sem prišel iz službe ob peti ali pol šesti uri,

sedela je ob hiši cela partija teh težakov in čakala na gospodarja in svoj zaslužek. Čakali so in gledali v gospodarjevo okno. Dve, tri, štiri ure!

Končno je prišel izza ogla, nekaj življenja je trenilo v gručo in gospodar je švignil v svojo hišo. Kmalu se je prikazal za šipami in zaklical ime. Poklicani je pristopil k oknu in v tem trenutku se je prikazala skozi okno pest z nekaj novci. Kakor hitro pa je izpustil denar v delavčevo roko, zmaknil je hitro nazaj in zaprl okno. Očividno se je bal, da ga takoj ne doleti kazen za to ničvredno drobtino, katero imenuje plačo.

Če se je delavec le malo obotavljal ob oknu, zaslišal sem vpitje tega delodajalca: »barabe, lumpje, cigani!« — Delo je zlata in dobre besede vredno!

Z okna sem lahko preštel »zaslužek«. Dobili so posamezniki za ves teden po pet do najvišje deset kron! Oni zgoraj omenjeni zidarji so bili seveda posebej in boljše plačani, teh tukaj ne upoštevam. A oni reveži, ki so delali skozi ves teden po 12—14 ur na dan, so prejeli ob sobotah tako miloščino! Marsikateri se je zagrozil proti oknu, marsikateri zaihtel. Kaj naj počne s temi vinarji, ali naj jih takoj zapije, ali si kupi kruha za par dni? Seveda uboga para je to, saj marsikedo še prešteti ni znal božjakov in prosil tovariša, da mu je povedal koliko desetk je zaslužil ves teden.

Res, bilo je to v Bosni. A vseeno! Tudi v Bosni je delo plačati! Ne z miloščino, ne s krivico ampak s pravično zasluženim zaslužkom.

Kaj predstavlja dalje tistih 66 kron, katere dobi početniški učitelj kot mesečno plačo? Jeli to zaslužek, jeli miloščina, jeli škandal? Zaslužek ni, ker to ne odgovarja delavnemu efektu; miloščina ni, ker je učitelj vendar polnovreden državljan in škandal ni, ker je to kruta, trpeča resnica! Pač pa je to krivica, brezmejna krivica, katera ruši življenje, katera uničuje človeka.

O zaslužku govoriti je neobhodna potreba, ker tu je gnezdo vse krivice. Zaslužek v njegovem svojstvu spoznati in medsebojno vez človeka in njegovega dela preiskati, je dolžnost strokovnih organizacij. Zaslužek je integrirajoči del celega narodnega gospodarstva in zato eksistenčno vprašanje ugodnega razvoja delavskega razreda.

Zato moramo tudi to vprašanje po njegovem bistvu in njegovi efektivni vrednosti raziskati. Le jasna resnica zamore krivico nadomestiti s pravico.

(Dalje sledi.)

Organizacija delavcev s kamnom.

(Dalje.)

Že čez dva dni so delodajalci ugodili delavski zahtevi, zato pa je bil predsednik organizacije Temporini odpuščen. Izgubil pa je delo tudi oče njegov, ki je služil mnogo let za delovodjo in si je moral sedaj na stara leta iskat zopet navadnega ročnega dela. Drugi občni zbor klesarjev vršil se je 2. 9. 1897. Sprejeti so bili sledeči predlogi: Ustanovitev delavnice za bojkotirane člane; Protest proti zlorabi bolniške blagajnice in zahteva, da se nemudoma razpišejo volitve; Peticija na politično oblast, da se prepove delavcem držati učence na svoj račun ter peticija za skrajšanje delavnega časa. Imenovali so se zaupniki po posameznih delavnicah in ker je prijavil predsednik demisijo, ker ga neče nobeden na delo in so ob enem vložili ovadbo na glavarstvo, da je kot Italijan politično sumljiv, se je sklenilo dajati predsedniku denarno podporo. Glavarstvo v Sežani je ugodilo zakoniti zahtevi delavcev, da sami ne smejo držati učencev in vajencev in se je na posredovanje glavarstva tudi skrajšal delavni čas na 10¹/₂ ur na dan. Odstranilo se je tudi delo z lučjo (svečo). Pri agitatornem delu šel je nabrežinskim delavcem na roko poslanec tržaške centrale posebno sodrug Gerin iz Trsta. Dne 1. 10. 1897. moral se je izvoliti nov predsednik Antonio Marchioli in podpredsednikom Ivan Radović. Oba sta bila prisiljena od delodajalcev zapustiti svoja mesta. Dne 6. 12. 1897. sledila je tretja volitev, predsednika Giacinto Novelli. Dne 5. 5. 1898. IV. volitev, 5. 1. 1899 V. volitev ter so bili izvoljeni Anton Bavčar predsednik, Anton Kosovel podpredsednik in Anton Kosmina tajnik. V tej dobi je organizacija uspešno nastopila v zaščito delavskih koristi, dvakrat v Cavi Romani in enkrat v Sv. Križu pri firmi Scalmanini. Neprestano vršila so se pogajanja z manjšimi podjetji. Vse brez stavk. Leta 1899. zmagali so organizirani delavci pri volitvah v bolniško blagajnico. Gospodarji, ki so bili vajeni vladati neomejeno, so stopili v obstrukcijo tako, da se njih poslanci niso udeležili sej, kar je okrajno glavarstvo v Sežani porabilo, da je blagajnico vzelo v lastno upravo. Organizacija štela je takrat 392 članov. Ker so se prispevki neredno plačevali, se je na občnem zboru 5. 1. 1899. sklenilo, da izgubi član pravice, ako zastane z 12 tedni prispevka, vsled tega je število padlo na 104. Plačevalo se je takrat le 10 krajcerjev na teden brez prave kon-

trole. Na tem občnem zboru izkazalo se je skupnih dohodkov gld. 925,20, izdatkov 559 gld. 61 kr. s prebitkom 365 gld. 59 kr. in s premoženjem v premičninah 145 gld. 88 kr. Tudi predsednik Bavčar bil je od delodajalcev bojkotiran ter mu je organizacija morala odšteti K 40 podpore, da si je šel iskat dela izven Nabrežine. Dne 8. 11. 1900. bil je na občnem zboru izvoljen predsednikom Franc Malnar, podpredsednikom Anten Frandolič. Na občnem zboru 3. 1. 1901. vpeljala se je pravilna kontrola za tedenske prispevke po znamkah in knjižicah, ter se je določila podpora za brezposelne delavce po K 1 na dan. Stalnih članov bilo je 135, dohodkov K 918,30, izdatkov K 531,12. Organizacija jela je skrbeti tudi za izobrazbo članov ter si je meseca novembra 1900. naročila 10 časopisov italijanskih in slovenskih. Meseca marca 1901. izbral se je poseben odbor zaupnikov iz vsake delavnice po enega, da izdela nov tarif. To leto pričela je plodonosna agitacija sodruga Josipa Kopača. Njegova živa beseda in organizatorična moč imela je velik uspeh, da moramo danes priznavati, da je trdna organizacija delavcev v Nabrežini njegovo delo. Na občnem zboru 9. 7. 1901. je 380 rednih članov sprejelo nov tarif z načrti ter se je sklenilo, da se isti pošlje vsakemu gospodarju na znanje. Sodrug Jakob Sedmak iz Sv. Križa izročil je spomenico delavstva lastnoročno vsakemu gospodarju. Po en iztis spomenice poslalo se je okrajnemu glavarstvu v Sežani, županu v Nabrežini in obrtnemu nadzorniku v Trstu. Gospodarji odklonili so vsako pogajanje in tako je prišlo do prve splošne stavke delavcev nabrežinskih, ki je trajala šest tednov solidarno, brez kurmirjev. Dne 2. 9. 1901. so bili delodajalci primorani sprejeti delavske zahteve: Delavni čas določil se je za poletne mesece po 10 ur, ostale zimske štiri mesece po 9 ur na dan, za kamnolomce kakor za klesarje enako. Redno izplačavanje mezde vršiti se ima vsakih 14 dni. Na teden pa ima delavec pravico do najmanj 50 največ 80% zaslužka na račun dne. Mezda je bila določena na 9 kategorij, najvišja K 4,20, najnižja K 2,40. Radi stavke ni smel biti noben delavec odpuščen. Vsak delavec ima dolžnost delati cel teden ter se je odpravil brezposelni ponedeljek, (žal, da se tega niti delavci niti delodajalci niso konsekvantno držali.) Klesarji so dobili pri akordnem delu približno 15% poviška. Poprava orodja gre na račun delodajalca (dočim je poprej bil občuten strošek za popravo na račun delavcev samih). Delavcu je bilo prosto dano pogoditi se za delo na kos ali na dnino. Vsak delavec mora dobiti od delodajalca knjižico, kamor se mu beleži in zaračuni vse delo. — Tarifno pogodbo je podpisalo 38 delodajalcev in je bila veljavna za eno leto.

Vsled uspešne stavke se je število organiziranih delavcev naglo množilo in na občnem zboru 24. 1. 1902. štela je organizacija 635 članov, s predsednikom Egidio Zilli. Do tega občnega zbora morala je organizacija plačevati predsedniku po K 12 na teden in stanovanje, ker je vsak predsednik bil od gospodarjev bojkotiran. Prva splošna stavka v Nabrežini leta 1901. je torej pomenila polno zmago zavednega organiziranega delavstva.

Prva tarifna pogodba od 2. septembra 1901 sklenjena je bila za dobo enega leta, zato so delavci že 21. avgusta 1902 opozorili gospodarje radi nove pogodbe, nakar so ti odgovorili potom konzorcijskega odbora šelej 15. oktobra in sicer nepovoljno. V tej dobi odpor ni bil umesten, zato so delavci čakali ugodnejše prilike in delali naprej po stari tarifi. Še leta 1901 so gospodarji v Nabrežini povabili narodnjake iz Gorice in sicer gg. Gabrščka in Treo-ta, ki sta razlagala delavcem, da ni mogoče višati mezde, ker provzročā kamenarskemu podjetju cement veliko konkurenco, tako da bi se uničila klesarska obrt, ako bi delavci ne odjenjali itd. Gospoda pa sta doživela velikanski fiasko, delavci so jima temeljito ugovarjali in jima povedali resnico, ostala sta s svojo prazno agitacijo na cedi'u.

Dne 15. oktobra 1902 vršil se je prvi shod radi ustanovitve delavske konsumne zadruge, za katerem je poročal J. Kopač. V pripravljalni odbor so bili izvoljeni: Lesjak Josip, Milič Ivan, Pertot Anton, Pertot Ivan in Čerjava Gašper.

Dne 5. 11. 1902 postavili so organizirani delavci v organizaciji lastnega tajnika ter se zavezali plačevati po 10 v. vsakih 14 dni. Prvi tajnik bil je Anton Marchiulli s plačo 40 kron polmesečno.

Leta 1903 praznovali smo kakor običajno slovesno prvi majnik in že naslednjega dne t. j. 2. maja poslali smo gospodarjem ultimatum s pogoji, naznanjenimi 21. avgusta 1902. Gospodarji so stavljene pogoje sprejeli in brez vsake stavke se je že 4. maja sklenila pogodba za dobo 3 let t. j. do 3. maja 1906. Pogodba je bila sklenjena med delavskim odborom in odborom delodajalcev. Značilno je, da se je tej pogodbi po predlogu takratnega Cave dodal dostavek, da se sprejemajo na delo le organizirani delavci. Dosegel se je tako razumnim in mirnim potom lep uspeh. Cenik se je mnogo bolj detajliral, vsakemu delavcu se je izročila posebna knjižica s postavkom tarifa, v katero so morali delovodje vsake delavnice natančno zabeležiti vsakemu delavcu kubično mero, ceno na meter in kos ter konečno svoto zaslužka, tako da je delavec mogel od dne do dne izprevideti, koliko je zaslužil.

S sklepom od 15. 3. 1903 se je povišala plača strokovnemu tajniku na mesečnih 96 kron. Dne 29. istega mes. poslalo je nabrežinsko strokovno društvo delegate v Trst, ki naj bi skupaj s tržaškim društvom pristopili zvezi strokovnih društev delavcev s kamnom na Dunaju. Takrat je veljal za centralo Trst, kjer je bil glavni odbor za naše pokrajine. Tržačani so bili vedno proti centraliziranju z Dunajem, največ vsled nekega napačnega ponosa.

Leta 1903 bilo je več manjših izporov v raznih delavnicah, ker gospodarji niso hoteli plačevati po dogovorjeni tarifi.

Dne 31. maja 1903 poslali smo na lastne stroške tajnika na svetovni mednarodni kongres klesarjev v Curihu.

S 1. januarjem 1904 izvršil se je deloma pristop strokovnega društva z 500 udi v centralno zvezo na Dunaju, s pridržkom, da se bo plačevalo od vsakega društvenika le po 3 vinarje na teden, zato pa tudi člani ne bi bili polnoveljavni. Tržačani pa se še vedno niso hoteli centralizirati. Dne 1. januarja 1904 vplačali smo 25 frankov v Curih ter je strokovno društvo postalo član mednarodne zveze.

S februarjem 1904 odstopil je tajnik Macchiolli in je dne 31. 3. 1904 prevzel tajništvo Zilli Egidij, ki je ostal na tem mestu do 9. 11. 1904.

Dne 20. marca 1904 vršil se je prvi občni zbor delavske konsumne zadruga s 35 člani. V odbor so bili izvoljeni Anton Pertot kot predsednik, Josip Frančeškin, Gruden Ivan, Pertot Ivan in Zilli Egidij kot odborniki, v nadzorstvo pa Milič Ivan, Merluži Giovanni, Radovič Martin in Vižintin Jakob. Tržaške zadruga sta zastopala Perič Anton in Jernejčič Anton. Na drugem občnem zboru 8. septembra 1904 je odbor poročal, da je vzel v najem prostor za prodajalno pri g. Caharija Silvestru za letnih 600 kron ter nakupil potrebno opravo za okoli 750 kron. Po predlogu Miliča naj bi se sprejemale tudi hranilne vloge, na katere bi za slučaj potrebe člani imeli do vplačanega zneska kredit za blago. Po predlogu Pertot Antona naj bi se članom kreditiralo do 30 kron. Obrat se je pričel s svoto 1802 kron 30 vin. Po odbitku izdatkov za opravo in naročeno blago ostalo je le 300 kron. Zato se je zadruga naslonila na tržaške zadruga ter izročila Valentinu Pitoniju navedeni preostanek glavnice, da bi dobivali blago za trgovino na njegov kredit. Nabrežinski trgovci so novo podjetje seveda črnili, tako da nismo dobili nobenega kredita. Odborova seja glede otvoritve prodajalne se je vršila dne 5. novembra 1904 ter se je na predlog Josipa Frančeškina sklenilo odpreti prodajalno 20. novembra. Dasi so bili

od nadzorstva trije delovodje Vižintin Jakob, Merluzi Giovanni in Radovič Martin proti temu predlogu, je vendar obveljal. Imenovani delovodje so takrat že vedeli, da nameravajo delodajalci s 24. septembrom izpreiti delavce, da si se je to držalo še tajno. A dne 19. novembra so ljudje kar vdrli v trgovino in se je moralo že ta dan pričeti s prodajanjem blaga.

Dne 24. novembra so delodajalci razdrli pogodbo in izprli delavce izven Hanz Wildi-ja. Izprtje je trajalo do 10. aprila 1905, celih 137 dni. Tako se je odprla konsumna delavska zadruga v največjem boju ter je splošno zavladao mnenje, da se bo morala zapreti prodajalna v najkrajšem času. A vendar je šlo! Blagajnik stavke Frančeškin je mesto podpore v denarju nakupil in razdal blago in tako je konsumna zadruga pomagala vzdrževati stavko, stavka pa je ob enem vzdrževala zadrugo. Na ta zavraten način so v srcu zime poskusili gospodarji zaviti delavcem vratove. Mnogo delavcev je po svetu šlo iskat dela, drugi so nosili in prevažali kamenje v Cavi romani, služili kot podajači ali pa pri kmetih sprejeli najhujša dela. Iznašali so kmetom celo gnoj v bregove, kar sicer delajo Tolminci, kajti za to najgrše delo je bilo najti druga leta le gorjane. A še tega zaslužka niso privoščili delavcem gospodarji. Kjer so imeli vpliv pri kmetih, so jih nagovarjali, naj delavce pošljejo proč in če je kmet enemu ali drugemu gospodarju vozil z voli a dajal doma zaslužka izprtemu delavcu, so mu odpovedali vožnjo. Duhovni gospodje pa so v pridigah hujskali delavce, naj gredo delat. Časopisi, slovenski in italijanski, so nas napadali. Vse zaman! Gospodje iskali so delavce po celi Italiji, ne oziraje se nato, ali so bili ti ljudje tudi res klesarji. Da je le znal kdo držati v rokah orodje in trdil, da je klesar, so ga nastavili. Italijani so itak mojstri v tem, da se izdajajo sposobne za vsako stroko! Take ljudi so mastno plačevali. Tudi nekaj Kraševcev se jim je posrečilo pridobiti, veseda takih, ki niso nikdar poprej klesali. Dajali so jim tudi delavnice v najem. Žandarji, županstvo, glavarstvo, vse je gospodarjem šlo na roke. Da ni šlo brez kazni in zaporov, se po sebi razume in tudi pisalec teh vrst bil je parkrat kaznovan, ker je čakal krumirje. Hodili smo jih čakati na postajo in se nam je večkrat posrečilo jih vrniti, plačali pa smo jim vožnjo nazaj. Sodrug J. Kopač bil je v teh težkih dneh vedno med nami. Bil je glavni voditelj, prirejal shode vsaki teden celo po trikrat, pomagal mu je za laške delavce Pagnini. Podpore smo dobivali iz Dunaja, čeprav nismo imeli polne pravice, nabiralo se je povsod med klesarji, še celo iz Amerike prihajal je denar. Prvi izdajalec iz naših vrst bil je Zilli Egidij, ki je bil vstopil za delovodjo pri Andrietti-ju.

Ko so se delavci dne 10. aprila 1904 povrnili na delo, odstopiti so morali od šeste točke pogodbe, t. j. da morajo biti vsi delavci organizirani. Za časa tega gibanja sprožil je g. Hans Wildi misel, naj bi prevzeli delavci njegov kamnolom in delavnico v Nabrežini in v Repentabru. Stvar je ostala tajna do shoda dne 4. marca 1905, na katerem je sodrug Kopač poročal, naj bi delavci prevzeli Wildijevo podjetje in bi v to svrhu ustanovili veliko klesarsko zadrugo. Izvolil se je odbor, kateremu je predsedoval J. Kopač. Že 10. marca sklenil je pogodbo z Wildijem, kateri bi svoje kamnolome prodal za 300.000 kron ter sam vzel deležev za 25.000 kron. Delavci bi plačevali po dve kroni na štirinajstdnevnicu do pokritja celega deleža po 100 kron. Pričelo se je takoj z nabiranjem. Ker je primanjkovalo dela in je nastopila gospodarska kriza, moralo se je vse skupaj opustiti. Leta 1905 bilo je sicer sprva zagotovljeno delo za Solkanski most, ki bi bil moral biti izgrajen iz nabrežinskega kamna, kojega naj bi dobaval samo Wildi. Pozneje so mu odvzeli vsi nabrežinski gospodarji skupaj večji del dobave. Tako klesarska zadruga ni mogla stopiti v življenje.

Meseca marca 1905 vršile so se volitve zveze klesarjev v Trstu v centralni odbor. Ker so imeli pravico do glasovanja tudi vsi člani podružnic in je bila v istem času v Nabrežini stavka, šlo je na volitve v Trst par sto nabrežinskih klesarjev, večinoma peš. Ker Tržačani niso hoteli nikdar nič slišati o pristopu v Dunajsko centralo, smo si na občnem zboru izvolili odbor po svojem ter prenesli vodstvo zveze v Nabrežino, isto razpustili in dne 15. maja 1905 pristopili v centralno zvezo delavcev s kamnom na Dunaju.

Za časa stavke leta 1901 so bili tudi gospodarji v Nabrežini ustanovili med seboj zvezo: »Verkaufsbureau« ter najeli posebnega uradnika. V tem uradu so se sprejemala naročila po enotni ceni, tako da noben gospodar ni smel sprejeti dela sam na svojo roko, marveč so se naročila razdeljevala v skupnem uradu. Seveda so si znali deliti voditelji boljše naročila, malim podjetnikom pa so puščali skoraj miloščino. Tudi drugače so znali večji podjetniki na Dunaju, Budapešti in drugod preskrbeti se z večjimi naročili ter jih potem oddajali v Repentabor, Istro, Miren itd. Ko je taka zloraba prišla na dan so »Verkaufsbureau« razpustili in med podjetniki se je začela prosta in največja konkurenca. Bivši skupni urad pa so imenovali »Frkavfsbaraka«. Organizacija podjetnikov bi bila pač celo za delavce koristna, ker bi se cene

ohranile vedno na višji ali vsaj enaki stopinji in bi se toliko lažje ugodilo upravičenim zahtevam delavcev. Kamen iz Nabrežine užival je vedno dobro ime kot »Karstmarmor« in bi se lahko tudi še danes širila trgovina ž njim. A velika domača konkurenca jela mu je zgubljalati ime in danes ga morajo izdelovati skoraj ceneje kot cement.

Ko so se leta 1905 uprli delavci, zedinili so se tudi gospodarji proti njim na nov način, le Hans Wildi ni bil z njimi. Založili so po zmožnosti svoto denarja ali podpisali menjice, tako da bi vsak podjetnik, ki bi za časa stavke stopil v pogajanje z delavci, izgubil založeni denar oziroma bi se smela menjica sodnijsko iztirjati. A vsi so si ostali zvesti do zadnjega, čeprav še danes čuti marsikateri in bode še dolgo čutil posledice te stavke. Sicer pa dogovor podjetnikov ni imel pravne veljave, kakor je bilo pozneje v slučaju enake zveze mizarskih mojstrov v Gradcu razsojeno; kajti tožbo proti posameznikom, ki niso držali besede, na plačilo zastavljene svote je sodišče odbilo. Podjetniki v Nabrežini toraj imajo biti solidarni proti delavcem — ne pa med seboj — sebi in delavcem na škodo!

Leta 1905 nastala je kriza, dela je bilo malo. Tudi to priliko so nabrežinski gospodarji izkoristili. Združili so se vsi (izven Wildija) Slovenci, Italijani, Nemci, Ogri, katoličani, židje, luterani in svobodomiselci, ter se naslonili na gospoda kurata, ki jim je ustanovil »Katoliško strokovno društvo«, na čelu kurat Angel Čargo. Delavcem so gospodarji dajali prostosti po par ur, da so hodili na shode, na katerih so govorili gospodje Čargo in Oblak, danes kurat na Gorjanskem. Na shode hodili so pazit tudi gospodarji. A prišlo je še slabše! Avgusta meseca 1905 prisilili so gospodarji delavce, da se morajo organizirati v katoliški organizaciji in kdor ni bil član te organizacije, temu niso dali dela. Članarino so pobirali gospodarji sami ter odtrgali po eno krono vstopnine in po 20 vin. na teden od mezde. Kdor se ni podvrigel je moral z dela in iz Nabrežine. Tako spravili so v enem mesecu vse delavce izven onih Cave romane v kat. organizacijo. Protesti delavcev na shodih in na politično oblast niso nič pomagali. Prvi predsednik katoliške organizacije je bil Gulič Franc, blagajničar pa gospod kurat. Vendar te razmere niso mogle dolgo trajati. Delodajalci so zahtevali, naj pristopijo tudi delovodje, ti pa so se uprli. Na prvem občnem zboru so delavci vzeli vodstvo nove organizacije v svoje roke, kar seveda g. kuratu ni bilo všeč vsel česar tudi ni hotel dati od sebe blagajne. Predsedništvo je prevzel Pertot Lambert.

Pri vsej terorizaciji je toraj katoliška organizacija skoro razpadla ali bolje v miru zaspala. O nabranem denarju ni bilo od nikoder računa. Kurat Čargo se je preselil pozneje iz Nabrežine ter baje prepustil blagajnico nasledniku.

To je bila doba najnižjega propadanja delavske zavednosti klesarjev!

H. PAJER, Praga:

Češko dijaštvo.

»Svaz českoslovanského studentstva« je izdal l. 1912. spis R. Wolf-a: »České studentstvo v době prvního třicetiletí české university 1882—1912«. Ker zavzema češki narod brezdvomno prvo mesto med Slovani in ker se ga stavi večkrat kot vzor, zato je na mestu, da podajo N. Z. na podlagi omenjenega spisa, svojim čitateljem, posebno akademikom najglavnejše potoze iz zgodovine češkega dijaštva zadnjih desetletij, zlasti pa radi jako značilnih in poučnih analogij med razvojem slovenskega in češkega dijaštva.

Razumljivo je, da igra pri vseh vzbujajočih se malih narodih akademična mladina važno ulogo. Tisti čas, ko se je začel prebujati češki narod iz avstrijskega absolutizma je bila politična zavest minimalna, kajti politično življenje se je začelo še le z konstitucijo. O političnem delovanju dijaštva se v tej dobi radi tega ne more govoriti. Študent je bil »naroden delavec« in s tem je bilo rečeno vse. Ko so bili Staročehi na krmilu, je bila večina češkega dijaštva v staročeskem taboru, kjer je životarilo v idejah zarjavelih generacij. Karakterističen znak takratnega dijaštva je bil naiven nacionalizem in patriotizem. Drugače je vladalo mrtvilo.

Okoli leta 1870, ko se je pojavila mladočeška struja, se je začelo dijaštvo deliti. Nastala je manjšina, ki je sprejela nove svobodomiseljne in demokratične ideje. Idilično patriotstvo je prišlo ob veljavo in začelo se je burno življenje. Staročehi so postali tekom časa še bolj konservativni in so zgubili polagoma tla med dijaštvom. Velik vpliv je imela tudi razdelitev univerze na češko in nemško. Ko je prišel zloglasni rokopisni*) boj, se je postavila večina dijaštva vsled svoje nezrelosti in nerazsodnosti, pod vplivom šovinistično razpoložene staro- in mladočeške javnosti na stran onih ultranacionalistov, ki niso hoteli v svojem narodnjaškem fanatizmu ničesar slišati o tem, da so rokopisi

*) Kraljedvorski in zelenogorski rokopis.

škandalozni falzifikat prenapetih rodoljubov, oziroma rodoljuba, kateri je hotel s tem povečati slavo češkega naroda. Po zaslugi neumornega Masaryka, se je dokazalo, da so bili rokopisi ponarejeni.

Pod vplivom tega, za narodnjaštvo značilnega boja, je nastala nova, realistična smer, ktere glavni reprezentant je Masaryk. Nastalo je nezadovoljstvo s tesnobo in takratno malenkostjo češkega javnega življenja. Porodilo se je hrepenenje po obogatitvi duševnega življenja in po zvišanju kulturne stopnje češkega naroda. Stare ideje so se začele od strani dijaštva kritizirati in duhovi so se začeli deliti. Realizem je začel navajati dijaštvo k študiju socialističnih teorij in hipotez ter socialnih vprašanj. Pod vplivom socialističnih idej so se rodila v češki akademični mladini nova stremjenja in prišlo je k t. zv. »naprednemu pokretu«, katerega posledice je zapaziti še danes. Z tujine so prišle nove ideje, novi nazori; doma so se ustanavljali novi časopisi in začele širiti ideje demokratizma in socialne pravičnosti. Akademična mladina je navezavala stike z vsemi stanovi, posebno pa z delavstvom. Tedanja aktivnost je bila zelo radikalna. Ker pa v vsem mrzličnem »delovanju« ni bilo niti gotovega okvirnega programa, niti načrtov, ne smeri, ne cilja je popolnoma umljivo, da to delovanje ni moglo dolgo trajati. Tekom časa so se pojavile med posameznimi voditelji razne idejne difference, avtoritativnost, prepir in slepomišljenje in tako je prišlo do divergenc tudi v politični praksi. V dijaštvu se je začela doba propada. Smeri posameznih skupin so bile skrajno nejasne in govorilo se je o krizi v dijaštvu. Po »radikalnem« delovanju so se pojavili cinizem, skepsa in letargija. (Na zelo podoben način je nastala pri nas na Slovenskem nar. radikalna struja, ki je začela bolehati na istih boleznih in leži sedaj v agoniji.)

Vse takratne dijaške skupine so kazale velik naklon k individualizmu. Dekadentna umetnost s svojim nesmiselnim geslom *l'art pour l'art* je povročila razširjanje nadutega aristokratizma. Cel realizem so začeli zasukavati, nekateri skrajno individualistično, ker niso razumeli bistvo Masarykovih nauk demokratizma. V tej dobi se je pojavil oduren tip blaziranega, protidemokratskega in antisocialističnega študenta, ki se je čutil vzvišenega nad drugimi, se smatral povsod za merodajnega, ki se je postavljaj z sodniško pozo nad politične stranke, uganjal vsepodirujoč in ciničen hiperkriticizem in ki je odklanjal vstop v obstoječe politične stranke. (Slični elementi so se pojavili tudi pri nas in sicer v nar. radikalni struji in deloma tudi med »preporodovci«.)

Okoli leta 1900 se je delilo češko dijaštvo približno na 2 glavni skupini: radikalno-napredno (!) dijaštvo, ki je propagiralo politično aktivnost in se udeleževalo politične prakse in na ono skupino, ki se je stavila ostro proti vstopanju v politične stranke in se bavila le z »kulturnimi« vprašanji. S politiko se pečati je dopuščala le v teoriji. Med obema skupinami so se vršile ostre polemike. (Slični dve skupini sta se pojavljali, vsled pomanjkanja enotnega in jasnega programa, pri nas v nar. radikalni struji, katera v tem oziru še danes, po desetih letih ni na jasnem.*)

V zadnjem času pa je dobilo življenje češkega dijaštva nov značaj. Nadstrankarstvo, nesmiselni nazor, da mora tvoriti dijaštvo svoje lastne struje s posebnimi političnimi točkami v svojem programu in da ne sme vstopati v dane politične stranke, je minulo. Češko dijaštvo se je začelo organizirati na eni strani po danih političnih strankah na drugi strani pa na nepolitični krajevni, oziroma strokovni podlagi. Boj za jednako volilno pravico in druga vprašanja so obnovila zopet zanimanje za realno politiko, za katero se »nadstrankarstvo« ni moglo navduševati.

Po noviltvah l. 1907 je zapaziti pri vseh političnih strankah posebne dijaške in sploh mladeniške organizacije, ki imajo namen zbirati one, ki so se že v mladih letih odločili za stranko in njeni program. Politično organizirani akademiki pa so v manjšini. Večina je indiferentna ali pa se omejuje na goli antiklerikalizem. Da je število politično zavednega dijaštva zelo majhno je utemeljeno psihološko v mladosti, nezrelosti, v pomanjkanju politične izobrazbe in v kruhoborstvu. Vsi ti faktorji povzročajo indiferentizem v politiki.

Politično življenje češkega naroda je zelo razvito in vsebuje vse možne politične smeri in stranke, od najnaprednejše do najbolj konservativne. Najbolj zanesljivo sliko o velikosti posameznih čeških političnih strankah nam podaja rezultat zadnjih državnozborskih volitev leta 1912.

Stranke, razvrstene po velikosti so dobile sledeča števila glasov:*

Socialdemokrati (avtonomisti)	249.520
Agrarci	177.868
Kartel mladočehov in nar. socialcev	120.028
Klerikalci	83.866
Nar. socialci (na deželi)	30.402

*) Glej: P. H.: »Politične tendence nar. radikalne struje« v Naših Zapiskih l. IX. št. 11 in 12.

**) Po: Em. Škatula: „Franc. voleb. refor. Akademie 1912 št. 11.“

(Samostojni kandidati)	(19.260)
Državnopravniki	13.947
Napredna stranka (realisti)	5.016

Iz teh števil je razvidno, da je soc. demokracija najmočnejša politična stranka na Češkem, kajti dobila je 36% oziroma čez $\frac{1}{3}$ vseh glasov.

Klub temu ima soc. demokracija med češko akademično mladino relativno manj pristašev kot pa ostale politične stranke. To pa postane popolnoma umljivo, ako se predoči dejstvo, da je mladini iz proletarskih vrst z malimi izjemami vsled bednega gospodarskega položaja višji študij takorekoč zaprt. Večina dijaštva prihaja iz srednjih in premožnejših slojev, ki navadno niso dovzetni za socialistične ideale. Ker sloni morala teh slojev večinoma na egoističnem utilitarizmu individualističnega gospodarskega reda, zato so tudi vzgoja in vpliv okolice temu primerni. Poleg tega pa pušča tudi šola mladino glede novodobnih kulturnih stremenj v naivni in nedolžni nevednosti; zato je umljivo, da povprečen dijak, živeč v liberalistični okolici, ne more priti do jasnega umevanja socializma in do smisla za socialistične ideje ter obtiči v konservativnih predsodkih. Zgodi se pogostokrat, da zataji celo akademik, kateremu se je posrečilo preriti skozi srednjo in visoko šolo, svoj izvor in da vstopi v one vrste, ki se bore za gospodarski «status quo». Socializem zahteva mnogo študija, požrtvovalnosti, in pred vsem socialnega čuta. Pri drugih strankah zadostuje par ideologij in fraz. Socialist postane mlad inteligent le, ako je občutil krivičnost individualističnega gospodarskega reda na lastni koži in se zavedel vzrokov te krivičnosti ali pa, vsled globljega študija socialnih pojavov.

Češka akademična mladina, ki se je oprostila meščanske konservativnosti in prišla že v akademičnih letih do socialističnih nazorov se zbira v kolikor študira v Pragi v »Volnem združenju socialističkega studentstva« pod okriljem češkoslovske soc. demokratske stranke.

Za socialisti predstavljajo najnaprednejši element med mlado češko akademično generacijo realisti, ki tvorijo nekak prehod od liberalizma k socializmu. Akoravno je realistična stranka (češka strana pokroková) ena iz med najmanjših strank, ima med akademiki največ pristašev. Praga ima do 8000 akademikov. Od teh je le kakih 500 politično organiziranih in med temi je okoli 200 realistov.

Realistično dijaštvo se postavlja v svojem glasilu (Studentská revue) proti pretiranemu individualizmu, hoče zredčiti vrste po-

litično indiferentnih, vzgojiti večji smisel za politiko, zvišati politično izobrazbo inteligence, povdarja demokratizem in enakopravnost obeh spolov ter kliče po socializaciji. Glede bodoče gospodarske oblike zagotavljajo, da so za ono obliko, ki bo po danem znanstvenem stanju najbolj odgovarjala človeški družbi; zato niso principijelno niti proti kolektivizmu niti za.

S tem svojim fatalističnem in nejasnim stališčem je ostala realistična inteligenca sredi pota od anarhije individualističnega gospodarskega reda do vsestransko organiziranega stanja v kolektivizmu.

Podobne nazore zastopa akademično dijaštvo, ki stoji na programu državnoopravno-napredne stranke (státoprávne pokroková strana) v svojem dijaškem glasilu (Časopis pokrokového studentstva). Radi tega se pojavljajo v zadnjem času med akademiki kakor tudi med politiki obeh strank tendence združiti obe smeri v močnejšo demokratično stranko.

Precejšnje število češke akad. mladine se zbira v stranki čeških kapitalistov, v mladočeški stranki (nar. svobodomyšlná strana). Stranka je postala tekom časa zelo konservativna in oportunistična. Zagovarja reakčni centralizem, eksponira se militarizmu in trdi da dela »pozitivno politiko«. Po zaslugi nedemokratičnega in socialno krivičnega volilnega reda za deželo in občine imajo vsled svoje denarne moči skoraj povsod večino. Ker se drži večina Kramář-ovega gesla »obohacujmo se«, vlada povsod, kjer imajo neomejeno moč, brezmejna korupcija. Treba si je ogledati le njih škandalozno gospodarstvo v praški občini. Kar so klerikalci na Kranjskem, to so Mladočehi na Češkem.

Kakoršna je stranka tak je tudi njen naraščaj. Mladočeška akad. mladina zagovarja individualistični gospodarski red poleg tega pa govori v svojem glasilu (Snaha) o reviziji liberalizma in o neki nejasni sintezi liberalizma in socializma iz česar se da soditi, da se pojavlja tudi v njih vrstah slutnja, da je konsekventni liberalizem absurden, ker bi vedel k popolni gospodarski anarhiji. Akoravno so za omenjeno sintezo, so na drugi strani skrajno antisocialistični, kar je popolnoma umljivo.

(Tudi pri nas na Slovenskem so nar. radikalni liberalci definirali svojo politično strujo za sintezo individualizma in socializma, kar pa ni prav nič motilo onega, ki je proglasil v imenu struje v oficijelnem glasilu: »In mi smo tudi za nadaljni obstoj dosedanjih razrednih stanov, smo protisocialistični...« Omladina IX. str. 175.)

Akademična mladina agrarne stranke (strana agrarni), one stranke, ki sloni na razrednem egoizmu zemljedelskih posestnikov, je povdarjala svoje dni javno v svojem časopisju, da so konservativni in pristaši stranke reda (strana pořadku). S to izjavo so obsodili sami sebi. Poleg klerikalcev in mladočehov so agrarci nastrastnejši zagovorniki privatno-kapitalističnega gospodarskega reda. O kakih drugih idejah, kot so njih egoistični razredni interesi se pri njih sploh ne da govoriti.

V poslednji dobi je poskušala akad. mladina, ki stoji na stališču narodno socialne stranke objasniti in poglobiti svoj program v kolikor se pri tej stranki sploh more govoriti o kakem programu. To je pač težka stvar pri stranki, ki hoče zastopati najrazličnejše razrede, katerih interesi se včasih zelo nasprotujejo. Nobena stranka ni na Češkem tako na nejasnem glede svojih idej, nazorov smeri in cilja, kakor ravno nar. socialna stranka, kar povzroča gorostasne nedoslednosti v njeni politični praksi.

Stranka predstavlja čudno mešanico gospodarskih razredov, narodnjaške demagogije in slepega radikalizma.*)

Klerikalna stranka je zgubila na Češkem svojo nekdanjo moč ter se omejuje le na obrambo tega, kar ji je še ostalo v rokah. Svoj maloštevilni akad. naraščaj zbira v ligi katoliškega dijaštva.

Ker je politično življenje češkega naroda zelo razvito in mnogovrstno, zato je umljivo da vsebuje tudi najradikalnejšo, ampak protiparlamentarno politično smer — anarhistov. Tako se dobe tudi med češko akad. mladino pristaši te meglene politične struje. Ako ravno se nazivljajo za anarhiste, niso anarhisti v pomenu besede, temveč so v resnici komunisti, oziroma sindikalisti.

Vse češko dijaštvo v Pragi je združeno v »Zvezi češkoslovenskega dijaštva«, kjer so zastopane razven klerikalcev vse skupine, in ima namen nastopati skupno v skupnih zadevah dijaštva. Poleg tega se je ustanovila pred letom »Federacija češkega visokošolskega dijaštva«, ki združuje izvzemši klerikalcev, dijaške organizacije iz raznih visokošolskih mest. (Praga, Dunaj, Brno, Příbram itd.)

Kot veleznačilen pojav v češkem dijaštvu je treba končno tudi omeniti, da je bila izvoljena 7. V. 1913 kot predsednik »Zveze« in »Federacije« — ženska (M. U. C. Marta Krupičková).

*) Kakor mora biti povsodi in posebej tudi pri nas na Slovenskem.

Izseljevanje Slovencev.

Slovenci imamo računati z velikim izseljevanjem našincev v nemške-amerikanske industrije. Slovenec v tujini ne dela rad na kmetiji, on postane v tujini industrielni delavec. Več in veliko hoče zaslužiti, da pošlje domu v rešitev svojega in očetovega posestva pred dražbo — prodajo in tudi tisti, ki nimajo teh ciljev postanejo industrielni delavci v tujini, ker se več zasluži v industriji in ker je mestno življenje zanj udobnejše, nego življenje na deželi, kateremu so ravno hoteli uteči. Zaradi te velike izselitve Slovencev je treba razmišljevati o njej, kaj je vzrok isti, koliko škodi, hasne narodu, državi, v kateri živi slov. narod in kaj bo končni rezultat izseljevanja, ako to pojde naprej, kakor sedaj in že veliko let. Pri rešitvi teh vprašanj se moramo baviti s teorije naseljevanja »Bevölkerungsgesetz« in politiko notranjega obljudevanja v naši Avstriji. Morebiti ni za nas Slovence kako vprašanje važnejše, kakor vprašanje izseljevanja naših kmetov obojega spola v tuje kraje in posebno v Ameriko.

Načrtati hočem nekaj vidikov, raz katerih bi se dalo obširnejše razpravljati o tem vprašanju; morebiti dam s tem povod, da se mlajši poprimejo tega študija. »Mej pogoji proizvodjanja jemlje ljudstvo kot prirodni činitelj, to je po svojem številu, na ravni razdelitvi prvo mesto. Načine in višine proizvodjanja, mogočo delitev dela in kooperacije v delu, mogočo tehniko proizvodjanja določa velikost ljudstva in ta velikost vpliva zraven milijeja največ na razvoj proizvodjanja in na vso organizacijo narodnega gospodarstva.« Število ljudstva kake družbe bilo je tedaj vedno v narodih, državah važno in se je isto od nekdanj uvaževalo. Gledalo se je na to, da se je zadostno ljudstvo pomnoževalo in zopet, če ga je bilo preveč, skrbelo za to, da se zmanjša. V teh ozirih se je vedno moralo gledati na to, ako je dosti živil za dano število kakega ljudstva. Stari Grki — Rimljani imajo zgodovino teh vprašanj — in skozi ves čas od naselitve družih narodov v Evropi do sedaj je bilo vprašanje obljudevanja — naseljevanja števila ljudstva na kakem svetu predmet razmišljanja.

Pristopim k najmarkantnejšemu pisatelju o tem vprašanju.

»Kdor je rojen na že v posest vzetem svetu, nima najmanjšega prava, zahtevati bodi kak del živil in je zares nepotreben na svetu; pri veliki pojedini prirode ni zanj pokrite mize; priro-

da mu veleva, da naj se zopet odstrani in ona hiti, da izvrši sama to zapoved.«

Te stavke zapisal je v letih okolo 1798 angleški duhovnik in gospodarski pisatelj Tomaž Robert Malthus. Podajal je svoje opazke o naselitvi ljudi in je našel, da je tendenca v življenju vsega bitja in ljudi, da se ljudje množé o geometrični progresiji, $1 - 2 - 4 - 8 - 16$ živila za nje pa le v aritmetični $1 - 2 - 3 - 4 - 5 - 6$, da se množé preko danih živil in da je treba množitev ljudi zožiti. Tam, kjer so vsa sredstva proti množitvi, kakor vzdržanje od spolne ljubezni itd. po mnenju tega pisatelja brezuspešna, si mora pomagati priroda sama, da z lakoto izstrada nepotrebneže iz življenja ven. Lakota je uravnavatelj tega razmerja in lakoto spremljajo: vojna, reva, boleznj itd. Dokler pa se ne zabrani, zoži množitev ljudi, dotle se ne more masi pomagati do boljšega življenja.

Pred Malthusom so se oglaševali v času reformacije 15—16. stoletja razni pisatelji o dobroti velikega števila ljudi v kaki državi. Luther je bil priporočevalec pomnožitve. Ko se je narodno gospodarstvo prvič začelo sistematično razmišljati, pod merkantilnem sistemom, jemala se je kot predmet razmišljanja večja podlaga, gospodarstvo cele države glede kmetije, trgovine in drugih obrtov in tedaj so se državniki in znanstveniki ozirali na število ljudstva in v velikem številu istega našli dobroto v prospeh gospodarstva. V 17. stoletju nastopajo angleški pisatelji. Na Angležkem se je razvijati začela tedaj velika industrija. Petty piše: tem večje je število ljudstva, tem plodovitejše je njegovo gospodarsko delo. Le po številu močno ljudstvo omogoča delitev dela v obrtih, ustvarja živejšo konkurenco, cenejši promet in zmanjšuje davke. Tako se piše že 1623-1687. — Davemautu (1656) je pomnožitev ljudstva možnost pridobitve večjih bogastev. Na Francozkem piše v tem smislu Montesquieu (1755) — Rousseau (1774), Mirabeau (1789), slavni znameniti ekonom Adam Smith (1790) anglež, to povdarja v svoji znameniti knjigi o narodnem gospodarstvu. Na Nemškem uvaževajo večje število ljudstva razni pisatelji in vladarji — pri nas v Avstriji Sonnenfels-Marija Terezija, Jožef II.

Na Angležkem se oglašajo razni pisatelji, ki so se v razmišljanju naselitve tudi izražali o tem, kaj ima priti, ako zavlada komunizem v gospodarstvu, da se potem vsem ljudem dobro godi in se potem vsled tega bolj pomnoževajo, da vzlic vsem iznajdbam, ki zboljšavajo načine pridobivanja, dela, ne bo zadosti živil za še večje število ljudi. Tako John Bellers (1695),

Robert Wallace (1753). Drugi, kakor William Godwin (1793) dokazujejo, da more v doglednem času zemlja še veliko več ljudi preživljati in da bo prirodoslovje nove moči podajalo človeku v izrabo zemlje in da bo izobraženejši človek sam skrbel za to, da se mu ne pomnoži preveč družina.

Znani amerikanski socialist Henry George pobija Malthusovo domnevo. Francozka socialista Fourier, Proudhon sta mnenja, da se zmanjšuje z rastočo večjo izobrazbo plodovitost človeka. Louis Blanc misli, da se ljudje hitreje množé kakor živali, da pa je težavno revni masi pripovedovati, da se naj vzdržuje spolne ljubezni. Friderik Engels piše, da ni prav misliti na to, da bi ne bilo dosti živil. Samo doline ob Misisipiu zadoščajo, da ima v njih prostor in živež vse evropejsko prebivalstvo. In če bi imel Malthus prav, bi izobraženejši človek sam našel sredstva, da se ne množi čez meje danih živil. Marx piše, da se množi reva z bogastvom naše sedanje družbe. Na edni strani bogastvo, na drugi reva, sužnost, nevednost, brutalizacija in s tem množitev revnih ljudi. To neha le z vvedbo socialističnega gospodarstva. Karl Marlo, — nemški gospodarski pisatelj piše: Dosti se imamo zahvaliti Malthusu. Saj je brezobzirno odkril umore in rope dosedanjega gospodarstva, mu užgal v lice znamenje izprijenosti. Tu Marlo (Winkelblech) pa tudi piše o prokletstvu človeške plodovitosti. Rodbertus Jagetzov piše o tem, da se je še le prav začela znanost kmetovanja in ta znanost družbi poda možnost stvaritve živil, kakor je zdaj družbi mogoče, da stvarja družega blaga, kolikor ga je treba. Dühring meni, da bodo višje izobražene družbe imele večje število ljudi, ali če bi jih postalo preveč, bo družba sama si vedla pomagati. Lassalle misli, da tendenca pomnožitve ljudi sili proti živilom. Kautsky priznava, da je nevarnost prevečnega števila ljudi dana. Proti istemu je treba preventive, $\frac{9}{10}$ ljudi živi v revni, ta reva je grozno plodovita, treba je družega družabnega reda. Bebel je mnenja, da se rodi v današnjem gospodarstvu preveč ljudi, da pa veliko število ljudi ni ovira, ampak dobro sredstvo v dosego boljšega gospodarstva, boljšega družabnega reda. V dobro urejenem gospodarstvu pa bo človek sam urejeval število ljudi, ker bo nastopal povesod zavestno-pametno.

Malthus je precej zanimanja zbudil s svojo teorijo o naseljevanju ljudi. Najstrožji nasprotnik njegove teorije je pa še živeči jako upoštevan soc. pisatelj dr. Oppenheimer. Oppenheimer pravi, da je Malthus to svojo idejo zajel iz Franklinovih prirodoslovnih študij. Franklin je zapazil, da priroda nebroy semen raz-

troša, da z gotovostjo ohranjuje pleme, nebroj zdravih bitij pa pusti umreti. Franklin je bil mnenja, da edna rastlina, ako bi bila sama, v par generacijah vso zemljo zaraste in tako tudi eden narod. To je tendenca vsega življenja, da narašča čez meje živil. Malthus je s svojim dotičnim spisom povzročil največji duševni sistem, ki ga je kedaj kak človek mislil, Darwinovo teorijo o izberu najsposobnejšega sredstvom boja za bit ali nebit. Oppenheimer priznava Malthusu, da je njegovo mnenje pravo, ako si mislimo, da človek ostaja vedno ednak gospodarski delavec, ki vedno ednako proizvaja in le jemlje iz zemlje, kar ravno zraste. Človek pa se duševno razvija, spoznava moči prirode in izrablja iste v svojem delovanju, pridobivanju živil. Človek postaja znanstvenik v kmetijski stroki, ki uporablja tudi vse pri kmetovanju mogoče iznajdene stroje, ki mu izdatno olajšajo delo, znanje poljedelske kemije, zdravilstva živine mu pomore do boljših sadežev, prireje boljše, večje, težje živine. Malthus se opira pri dokazovanju svoje teorije na veljavni zakon, da pride manj pridelkov na ednega delavca na kmetiji, ako se porablja več delavcev na istem prostoru, da, ceteris paribus, pri večji kooperaciji na kmetiji pridelki v manjšem razmerju rastejo kakor porabljeno delo, da posamezen delavec v tem slučaju manj živil dobi. Tako se godi gotovo v zasebnem gospodarstvu. Malthus pa ta zakon raztegne na socialnogospodarsko produktivnost. On pravi, da se ne da poljedelska zemlja kake gospodarske družbe pomnožiti. Cel svet se sme vzeti kot taka zemlja. Več ljudi manj živil dobiva. Dokler je malo ljudi, lahko dobivajo dosti in še preveč živil, ko se pomnožé, pride na ednega že manj. V 25 letih se podvojé ljudje kake družbe. Ako jih je preveč, ne najdejo pozneje prišli več prostora ob mizi, odveč so. Apokaliptični jezdecí: vojske, bolezni, kuge napravljajo potem nekaj več prostora, ali pa postane človek sam tako pameten, da ne množi preveč sodružnikov. — Temu izvajanju se zoperstavlja Oppenheimer. Dokazuje, da je tudi računati stem, da dvajset dobro izvežbanih kmetov, ki imajo najboljša delovna sredstva in vedo zemlji pomagati z umetnimi gnojili do posebne moči tudi za poedinca več pridelajo, kakor deset delavcev v navadnem delu. Oppenheimer dokazuje v nastajanju mest v prvotnem naravnem gospodarstvu in v razvoju mestnega dela, da je množitev ljudi toliko, kakor višja kooperacija in tej sledi vedno boljša delavska vzgoja, boljše orodje in večja izraba prirode vsled znanstvenega spoznavanja, razločevanja prirodnih moči. Tem več ljudstva rastejo, tem večje so delitve dela, tem popolniše je orodje, s ka-

terim kmetovalec proizvaja in zaradi tega se množe pridelki njegove zemlje. Ljudje zidajo mesta, v njih je delitev dela velika. Ti živijo od izmenjave svojega proizvodnje s pridelki kmetije, za te ljudi je kmetu tudi treba pripravljati živila. S tem pa raste kmetija, ona ima večje čiste dohodke. In zaradi tega, ker velja zakon »padajočih dohodkov zemljišč« *»Gesetz des sinkenden Bodenertrages«* tudi v intenzivnejšem gospodarstvu kmetije ne more isti biti korolar temu, da se pri množičnem številu ljudi zožuje prostor živil.

Oppenheimer kaže na selitev iz kmetije v mesta. Ta selitev manjša število kmetov in to izdatno. Na Nemškem je še komaj 30% kmetov, vse drugo je meščan. Ali le toliko meščanov zamore živeti, kolikor jih zamore kmet zraven sebe prerediti. In vendar se preživlja toliko milijonov meščanov! Rastlinstvo, ki služi človeku, se je početvorilo, ljudstva pa morda le podvojila, goveja živina je postala večja, težja, dosti se je tudi število iste pomnožilo, na poedinca pride zdaj več mesa, ko v prejšnjem naravnem gospodarstvu tlake in desetine. Ruski kmet kaže, kako slabe vlade, nepravi družbeni red uplivajo na kmeta, da mora res stradati v najplodovitejši prirodi, ker mu vse vzamejo negovi manjši in večji vladarji! ruski kmet se množi, pa res tudi gladu umira v slabih letinah, ker mora še svoji družini namenjeno žito prodati, da nasiti svoje vladarje. V Indiji je tudi tako in na Rumunskem. V vseh teh deželah kmetija danes še tako deluje, gospodari, kakor pred sto in več sto leti. Te kmetije tedaj niso dokaz za veljavo Malthusovega mnenja. Angležka živi od tujega žita in mesa — in vendar bi tudi doma lahko pridobivala na svoji kmetiji, kar rabi živil. Zdaj ji še nosi več dobička fabrika, zato kupuje živila. Angleški zemljepisec Ravenstein je cenil vso za kmetijo rabljivo zemljo na našem planetu in sicer plodovite 73 milijonov kvadratnih kilometrov, 36 milijonov kvadratnih kilometrov štepe in 10 milijonov kvadratnih kilometrov pustinje. Plodovita zemlja prehranja 75 ljudi, stepa 4, pustinja $\frac{1}{4}$ človeka na kvadratnem kilometru. Tedaj je mogoče preživeti 5—6 milijard ljudi. Leta 1891 je bilo že $1\frac{1}{2}$ milijarde ljudi na svetu. Ako vsakih 10 let 8% doraste, je v letu 2072 že 6 milijard ljudi, — kar jih več pride na svet, ne more živeti. — Oppenheimer poda temu nasproti drugi račun. Človek mora, da se izdrži vsako leto 75 funtov beljake (Eiweiss) pojesti. Iz kvadratnega kilometra poljedelske zemlje jemlje sedaj prav intenzivno proizvodnje 300.000 funtov beljaka in kvadratni kilometer poljedelske zemlje bi mogel ne samo 75, ampak 4000 ljudi rediti. In tako bi na vsej poljedelski zemlji lahko živelo 225

miliard ljudi. Tako število pa bi šele doraščalo do leta 3000. In tedaj misli Oppenheimer, da še ni treba biti v skrbi za prežvljenje ljudi. —

So pa tudi pripadniki Malthusovega mnenja in novodobni učenjaki, kakor učitelj narodnega gospodarstva Adolf Wagner, ki pogledujejo vprašanje preobljudenja zemlje iz tega stališča, da ne bodo zgolj industrielni narodi mogli več razpečavati svojih industrielnih proizvodov po drugem svetu, ker bodo povsod ljudje imeli svoje industrije; vsako izboljšanje delavnih pripomočkov se hitro razširja po vsem svetu. Malthus misli na nesoglasje mej živil in številom ljudi, Wagner na nesoglasje mej obrtnimi proizvodi in mogočnostjo prodaje istih. Wagner imenuje preobludenje po Malthusu *absolutno*, ono katero on misli, *relativno* preobludenje. Absolutno preobludenje označuje Wagner kot neozdravljivo prirodni potom, relativno pa ozdravljivo, to je nesoglasje, ki le more nekaj časa trpeti. Ali to nesoglasje lahko vrže več milijonov delavcev iz rednega nasitenja, preveč jih je potem pri mizi dotičnega industrielnega naroda. Oppenheimer ugovarja proti temu mnenju, da je proces, ki se je vršil vidno v zadnjem stoletju le nadaljevanje procesa, ki se je začel, ko je nehala naravno gospodarstvo, so mesta nastala, upeljali kmeti in meščani večjo delitev dela. Že prvi meščanski obrtnik se je zvezal s svojim odjemalcem kmetom v neko skupno gospodarstvo. Iz tega so nastale zveze v večjem okviru, v večjem teritoriju in iz tega je nastala zveza do narodnega gospodarstva. Diferencirala so se posamezna dela in zopet integrirala in zdaj že do svetovnega trga, svetovnega gospodarstva. V tem svetovnem gospodarstvu so nekateri narodi kakor Angleži, Francozi — Nemci že skoraj le meščanski obrtniki, njihova mesta postajajo grozno velika, tako da se že reče, da so cele dežele velika mesta, to je taki gospodarski stvori, ki izvažujejo obrtne proizvode in uvažujejo živila. London je brojil leta 1877 le 35.200 prebivalcev, zdaj broji preko milijonov ljudi, Berlin leta 1831—1888—220.000, — zdaj skoro 4 milijone. V prejšnjih časih je vsaka vojna povzročala lakoto, prejšnji meščani so stradali, ako je v okolici kaka uima kmetu vse vzela. Zdaj je preskrbljenje z živili lahko. Prometna sredstva so sedaj vsled uporabe sopare, elektrike tako velikanska, da se ceno pripeljejo živila iz vsega poljedelskega sveta na bodi kak trg količkaj že izobraženega ljudstva, količkaj gospodarsko razvite države. Ni se še prigodilo, da je na vsej naši zemlji bila kaka huda uima. In tedaj ni mogoče, dokler zemlja še rodi, da bi se mogla mesta s svojimi milijoni prebivalcev izstradati. In dokler

bo to, se bodo tudi obrtni proizvodi lahko prodajali po vsem svetu. Čim boljša postanejo prometna sredstva, tem cenejše se lahko prodaja in konkurenca določa; to kar stane dovaženje živil ne znaša dosti. Danes stane vožnja stota žita iz Amerike na Nemško manj, kakor pred sto leti vožnja iz kraja 10 urne daljave. Danes intenzivna kmetija proizvaja tudi po zimi, proizvaja trikrat v letu krompir, tomate, fižol, grozdje ob novem letu. Dokler je še kaj premoga, da se greje pod steklom zemlja, je to mogoče. In če se dogodi, da kaka zgolj industrielnega dežela ne more več svojih obrtnih izdelkov na tujih trgih prodajati, pa zopet njeno prebivalstvo postane kmet. Velikanski kapital, ki ga je nakopičilo zdajšnje gospodarstvo se investira potem v kmetiji in isto povzdigne do strogo vrtnarske, ki daje pet — desetkrat več pridelkov. — (Ako se zamore napraviti iz industrielnega delavca hitro kmeta!) — Oppenheimer je socialist in on je mnenja, da zamore na svetu le toliko meščanskih obrtnikov živeti, kolikor jih zamore kmet v rednem gospodarstvu iz svojih pribitkov živil prehraniti. Kmetijstvo razširja pridelovanje živil in surovin, kakor raste meščanstvo, ki mora vsa živila kupovati na trgu in na svetovnem trgu si držita kmet in meščan vago.

In veliko poljedelskega sveta še ni bilo pod plugom, še lahko naraščajo ljudje in ni se bati nikoli takega nesoglasja mej številom ljudi in živali, da bi bilo treba preventivov, ali da bi priroda sama odstranila prevečine. — Velika literatura je že narasla v razmišljanju Malthusove teorije. Podam nekaj stavkov novejših. John Stuart Mill (1873) piše: Možnost pomnožitve, ki je lastna vsemu organskemu življenju, se more misliti neskončno. Človeško pleme ne dela v tem oziru izjeme. Kakor marsikatero socialno zlo, vlada revščina mej ljudmi tudi zaradi tega, ker človek preveč brez razsoje svojim živaljskim nagonom sledi. Človeška družba je le mogoča, ako človek te instinkte brzda in brzdati more. Civilizacija je v vsakem njenem oziru boj proti živaljskim nagonom, instinktom. Nekaj teh nagonov je človek že prevladal. Nagona množitve ljudstev se v naši dobi še ni resno krotilo. Treba je razkazavati zla, ki nastajajo iz nepremišljene zaploditve sebi in familiji in učiti dolžnosti človeka v tem oziru. In ta Mill svetuje, da se uporabljajo vse preventive proti preveliki pomnožitvi ljudi — Anglež Arthur Young piše: Koder se množi delo, tam se množi ljudstvo. Kamor pogledamo, najdemo dokaze za to, da je pomnožitev in zmanjšanje števila ljudi odvisno od pomnožitve ali zmanjšanja dela. Isti, ki so za to, da se naj ljudstva množijo, naj pomi-

slijo, da vsaka pomnožitev ljudstva, katerega ne povzročata razširjenje kmetijskega ali industrielnega dela, ki ni povzročeno po daljni množitvi bogastva, pade državi v oskrbstvo, ker enostavno dežela ne more prerejati prevečnih. — Francozki ekonomisti tudi podpirajo Malthusa in novejši nemški. In tako tudi Italijani, ki v lastnem narodu vidijo, kako mora prevečni njihov ljud po vsem svetu. Mej optimiste pa, ki so mnenja, da razvoj človeških duševnih moči tudi najde sredstva za preživljenje še toliko ljudi, šteje orjaški Friderik List. Ta ne bi rad videl da se izgubi iz človeške družbe ljubezen med obema spoloma, stariši, otroci, ker je veliko človeške kulture pripisovati tem družtvam. Ako se množitev ljudi tako strogo jemlje, bi preveč zavladal že itak v človeškem srcu tičeči egoizem še hujše, usmiljenja ne bi bilo.

Tudi zdravniki so se oglašali v razmotrivanju Malthusove teorije. Isti pravijo, da se dobro rejeni ljudje ne zaplodevajo dosti. Trdno delujoči, ljudje ki imajo dosti bojev za ohranitev življenja, so plodni in tedaj pravijo: v slabo prerejenih ljudstvih je plodovitost največja, zaploditev najintenzivnejša; v bogatih dobro živelih narodih ste plodovitost in zaploditev majhni in zmanjšanje naroda je posledica te manjše plodovitosti; v narodih, katerih prereditev stoji v sredini, se število ljudstva drži. Herbert Spencer se je posebno prirodoslovne tozadevne teorije poprijel in on pride do zaključka, da se zmanjšuje z rastjo duševnih človeških moči plodovitost človeka in da bo višja kultura paralizirala pritisk množitve ljudi proti živilom. Dobro bi bilo, da bi naši mlajši kaj o tem vprašanju razmišljevali, ker daje dosti vidikov, iz katerega se da nekoliko videti, kam hodi mali slovenski narod in kaj je sojeno drugemu Jugoslovanstvu. Podal sem v kratkih potezah glavne črte iz te literature, da ložje razmotrivamo vprašanje, če nas je Slovencev preveč na svetu ali ne in še zraven vprašanje prevelike izselitve Slovencev v tujo industrijo. —

DRAG. LONČAR, Idrija:

O domovini in naseljevanju južnih Slovanov.

Z ozirom na polemiko v »Naših Zapiskih« 12. št. X. let. stran 387 in 388 proti članku »O sorodstvenih razmerah Jugoslovanov« v »Vedi« 6. št. 3 let. stran 572—576 prinašam informativno črtico o zgodovinskem stališču hrvatsko-srbskega vprašanja.

Monumentalno delo »Slovanske starožitnosti« prof. dr. Luborja Niederle je dospelo do južnih Slovanov, razpravljajoč njih postanek in početke.¹⁾ Na tej podlagi si moremo ustvariti celotno sliko o tem vprašanju. Poročam o glavnih rezultatih, do katerih prihaja Niederle, da omogočim orientacijo tudi onim krogom, ki nimajo prilike, da bi se poučili iz prvotnega vira. Predmet sam na sebi nima važnosti le za strokovnjake, marveč zasluži širje pozornosti, ker daje oporo narodni politiki južnih Slovanov.

I. Kako je nastala teorija o avtohtonizmu Slovanov ob Donavi in na Balkanu?

Prvo podlago za to teorijo je dala staroveška in srednjeveška navada, imenovati na novo prihajajoče narode po starih, čeprav ne več živečih narodih. Ime Skitov se je prenašalo n. pr. na germanska plemena Bastarnov in Gotov, na Alane, Gete, Dake, Hune itd., ker so prihajali ti narodi iz stare Skitije. Enako je z imenom Sarmatov, Dakov, Getov za Slovane v VI. in VII. stoletju ali Gotov za Slovane od XI. stoletja dalje.

Slovane so začeli identificirati s starimi Iliri najbrže jugoslovanski duhovniki. Ilire poslovanja že teorija o sv. Hieronimu († 420.), ki je baje Slovanom izumil glagolico! Ilire poslovanja tradicija, ki pripoveduje, da je prinesel krščanstvo južnim Slovanom sam sv. Pavel, apostolujoč na Balkanu! Iz te tradicije so si domnevali, da so bili Slovani na Balkanu že izza apostolskih časov in da so identični z Iliri.

Na to so jeli iskati utemeljitve, da to tradicionalno vest podpro znanstveno, n. pr. ime Panonci se je razlagalo od slovanske besede pán, Veneti so Vendi itd., sklicevali so se tudi na ponarejene dokaze in začelo se je slovanjenje Kranjskega, Koroškega, Dalmacije, Hrvaškega, Srbije, Bolgarije, Macedonije, da celo Grecije in Italije.

Avtohtonizem Slovanov ob Donavi in na Balkanu zagovarja na začetku XX. stoletja zlasti Poljak Boguslavski, poslovanjajoč Ilire, Venete, Gete, Dake in Panonce.

¹⁾ Dr. Lubor Niederle *Slovanske Starožitnosti*. Dil I. Svazek 1. Praga 1902. Svazek 2. Praga 1904, Dil II. Svazek 1. Praga 1906. —

Nadaljevanje: »Život Starých Slovanů« izšlo je 1911.

Jugoslovansko vprašanje je prevažno tudi za socijalno demokracijo, ki se je s tem pečala na kongresu v Ljubljani leta 1909, in v Belgradu leta 1910. Zato prinašamo gorenji spis, ki je bil spisan že leta 1908 in natisnen v VII. izveštju mestne višje realke v Idriji. K temu prinesemo svoja pojasnila in pristavke. Uredništvo.

II. Proti avtohtonizmu Slovanov ob Donavi in na Balkanu govore sledeči razlogi:

1. Stari viri, v kolikor govore o Ilirih in Trakih, imajo oboje za samostojni plemeni in nikdar ne pravijo, da so bili identični s severnim narodom, ki je bil od dob rimskih cesarjev znan pod imenom Venedov ali Venetov in pozneje od VI. stoletja dalje kot Slovani. Ko se v VI. in VII. stoletju prvič identificirajo Slovani z Geti ali pozneje s Tribali, Daki in Iliri, je to prenašanje starih imen na novi narod in ima isto ceno, kakor označevanje Slovanov z imenom Skiti, Sarmati, Huni, Avari in Goti.

2. Primerjajoče jezikoslovje priznava ilirska in traška narečja, v kolikor jih poznamo iz jezikovnih ostankov in iz osebnih ter zemljepisnih imen, za samostojni skupini arijskih jezikov in oba naroda za samostojna, ki sta govorila različno, slovanščini samo toliko podobna jezika, v kolikor so vsi ti jeziki izšli iz skupnega praarijskega jezika.

3. Iz nomenklature Ilirije in Tracije se ne da ničesar sklepati, ker s tem, če se ujemata staro in novo ime, še ni dokazan slovanski izvir imena, ker so skupni koreni raznih arijskih narodov s sorodnimi oblikami in ker so si Slovani, prišedši na Balkan, zaradi ljudske etimologije prikrožili stara imena po svoje, da se navidezno staro ime ujema z novim. Povsod je treba zgodovinskih tal. Bivanje Slovanov mora biti nesporno ali vsaj verjetno že iz zgodovine, potem ima slovanski značaj imena ceno, sicer moremo — kakor je nekoč rekel Miklošič — tudi Mekko in Medino razlagati s slovanščino in s Slovani!

4. Ime Venetov se ujema z Venedi, Veneti, kakor so imenovali baltiške Slovane Plinij, Tacit, Ptolomaj. Toda to ime se nahaja ob Baltiškem morju, v zapadni Galiji, v Alpah, na Balkanu, v Paflagoniji ter često v osebnih imenih galskih, grških in perzijskih, ker ima v raznih arijskih jezikih isti koren.

5. Tudi narodopisni, arheologični in anthropologični razlogi so proti. Ali je to dokaz: slovanska zadruga na Balkanu, ki je bila socialna uredba tudi Neslovanov, ali podobnost črne barve oblek Rezijank in Krčank z obleko starih prebivalcev Istre in Padske nižine itd. To so stvari, ki jih prevzemajo narodi drug od drugega. Tudi arheologične razlage o slovanskosti tako zvane hallstattske kulture so napačne. Anthropologični razlog, da je bilo prvotno slovansko prebivalstvo brahicefalno in da se ta tip osredotočuje na jugu Karpatov, bi bil važen, ako bi se dalo dokazati, da je le ta tip slovanski. Toda proti temu kaže začetek zgodovinske dobe pri vseh Slovanih, da prevladujejo drugi tipi.

6. Med najodličnejšimi slovanskimi in neslovanskimi jezikoslovci in zgodovinarji se je pojavila reakcija proti avtohtonizmu Slovanov. Priznava se sledeče:

a) Viri pred VI. stoletjem ne govoré o Slovanih v Podonavju, marveč navajajo druge neslovanske narode.

b) Jordanes, ki je 551. pisal gotsko zgodovino, pravi direktno, da Slovani v njegovi dobi zavzemajo ogromno ozemlje do Visle in Dnepra k Savi in dolnji Donavi.

c) Jordanes in drugi sodobni viri govoré o prvih napadih Slovanov na Balkan še le pri nastopu Justinijana 527.

Mnenja se pa ločijo v tem, kdaj so Slovani iz svoje domovine v Zakarpatju dospeli do Donave in Save, kdaj so se začeli vpadi na Balkan in kdaj so se Slovani tu za trdno naselili. Eni datirajo naseljevanje Slovanov na Balkan proti koncu V. stoletja po uničenju Hunov, drugi do VI. stoletja po prihodu Avarov.

Niederle sam sodi, da so se Slovani jeli seliti iz Zakarpatja na jug prej nego v V. stoletju in da so bili posamezni kraji naseljeni po Slovanih najbrže že pred Kristovim rojstvom, gotovo pa v prvih časih rimskega cesarstva od I. do II. stoletja po Kr. Slovani niso tu avtohtoni, toda izza Karpatov so prišli prej nego v V. ali VI. stoletju, seveda le lokalno, med starejše prebivalstvo Ilircev in Trakov.

V nomenklaturi pri Venetih, Ilircih, Trakih, Getih in Dakih so očitvidno tudi slovanska imena, čeprav jih je malo; toda iz tega še ne smemo sklepati, da so oni narodi bili Slovani. Taka beseda le dokazuje, da je bil stik med narodi, nič več; ona je le izraz slovanske osebnosti ali kraja v tujem ozemlju.

Ako vemo iz zgodovine, da je bilo tuje ozemlje, kjer se nahajajo slovanske besede, v zvezi s Slovani, kjer si moramo domnevati, da so Slovani tja prihajali: potem nam morejo biti posamezni jezikovno dokazani slovanski izrazi dokaz, da so se tja jeli Slovani naseljevati in se ondi lokalno naselili.

III. Zgodnje prodiranje Slovanov proti Donavi pred koncem V. stoletja dokazujemo aprioristično na podlagi splošne slike o preseljevanju narodov in na podlagi direktnih zgodovinskih dokazov v Podonavju.

I. Če uvažujemo, kako so se od I. do V. stoletja po Kr. najrazličnejši narodi drevili proti jugu v Podonavje in na Balkan, ali ni verjetno, da so se tega preseljevanja udeleževali tudi Slovani ob Visli in Odri kakor oni ob Dnestru in Dnepru? Čeprav zgodovina ne omenja direktno Slovanov, vendar nam to vedno preseljevanje severnih narodov iz Zakarpatja proti Donavi daje prvi apiori-

stični razlog za trditev, da se je začelo prodiranje Slovanov na jug prej nego v V. ali VI. stoletju.

Drugi aprioristični razlog je velikanska razširjenost Slovanov. Ako bi se bili v kratkem času (v dveh stoletjih od konca V. do VII. stoletja) razlili po taki razprostranosti, kakor jo nahajamo v zgodovinski dobi, potem bi se bila morala izprazniti njih prvotna domovina kakor se je Germanija. Pri Slovanih je ravno narobe: v stari domovini jih je še polno, n. pr. ob Labi polabska in češka plemena, ob Visli poljska, med Dnestrom, Bugom in Dneprom ruska. Slovani se niso naglo širili, namreč polagoma davno pred V. in VI. stoletjem.

2. Tudi zgodovinski razlogi so tu, ki govoré za.

a) Na Peutingerjevi mapi, ki pohaja iz druge polovice III. stoletja, ali pa še celo iz II. stoletja, označeni Venadi Sarmatae v Daciji in Moldaviji ali Besarabiji so Slovani, na Ogrskem so bili nesvobodni Sarmatje Slovani.

Jazigi — Sarmatje, iransko pleme, so prišli v I. stoletju od dolnje Donave v ogrsko nižino, kjer so se bojevali z Rimljani. Odtod često čitamo ime »Sarmaticus« v naslovih rimskih cesarjev in vojskovodij prvih štirih stoletij po Kr. Za cesarja Konstantina Velikega se piše, da se je del Sarmatov »servi Sarmatarum« upri svojim gospodarjem »Sarmatae domini« okolo 334, jih premagal in pregnal preko Donave na rimsko ozemlje, kjer jih je Konstantin Veliki naselil po Balkanu in Italiji. Tu se torej omenjajo dvojni Sarmatje, o katerih govoré tudi poznejši viri do VI. stoletja, ko poročajo v teh krajih o Slovanih, ne da bi povedali o kakšni izpremembi plemen. Ime Sarmatov prehaja na Slovane (Venadi Sarmatae). Svobodni Sarmatje so sarmatski Jazigi, nesvobodni Sarmatje so ogrski Slovani.

b) Slovanski besedi sta tudi Priskov »medos« (med) in Jordanesova »strava« (jed). Priskos je bil v bizantinskem odposlanstvu pri Atili in pripoveduje, da so grede srečavali ljudstvo, ki jim je ponujalo za jed prosa in za pijačo »medos«. To ljudstvo imenuje sicer Priskos Skite, toda je loči od Hunov in Gotov. Jordanes pa pripoveduje o pogrebni pojedini »strava« pri pogrebu Atilovem 453.

c) Zgodnje naseljenje Slovanov priča povest o napadu Vlahov na podonavske Slovane. V nji je nekaj zgodovinskega jedra. Ta tradicija se nanaša ali na napad Gotov od IV. do III. stoletja pred Kr., kakor sta sodila Dobrovsky in Šafařík, ali pa na napad Trajanov v II. stoletju po Kr. Verjetnejši je drugi slučaj.

Cesar Trajan je upokoril Dacijo (101.—102., 105.—106.), ko se je bil že tudi Cezar pripravljaj na to. Zaradi te zmage niso bili uničeni samo Daki, marveč to so čutila tudi druga, tuja plemena, med njimi slovanska, da niso prodirala proti jugu. V jugoslovanski folkloristiki je nastalo iz Trajana nadnaravno bitje Trojan. Že v XII. stoletju se nahaja Trojan med starimi poganskimi bogovi, dalje se v bolgarskih pesmih opeva car Trojan, srbska tradicija ga je izpremenila v fantastično predstavo nočnega bitja, ki se bojuje s solncem, ali troglavega bitja, ki ima voščena krila in kozja ušesa. Često se nahaja ime Trojan v slovanski osebni in krajevni nomenklaturi. S tem sicer še ni rečeno, da bi bili Slovani morali stanovati v Decebalovi Daciji, ta vojna je bila tako silna, da bi bila lahko našla odmev tudi preko Karpatov, kjer so bivali Slovani. Toda — ako so Slovani v II. stoletju drugače zgodovinsko dokazani, potem ex post spajanje Trajana s Trojanom spada v II. stoletje in je najbrže tu nastalo. Ime Trojan samo na sebi nam ne dokazuje bivanja Slovanov v Daciji v začetku II. stoletja, ampak tradicija o napadu Rimljanov.

d) Nomenklatura nam tudi dokazuje, ne sicer avtohtonizma Slovanov, marveč to, da so Slovani v tisti dobi, iz katere so ta imena, na nekaterih krajih že bivali poleg Ilirov, Trakov, Dakov, Galcev itd. Ker so ta imena iz I. do IV. stoletja po Kr., nam s tem pričajo, da so Slovani prodirali semkaj že v tej dobi.

Posamezna slovanska imena se nahajajo pri Blatnem jezeru, pri Savi in v Banatu.

K panonski skupini imen spadajo na primer: Pelso pri Blatnem jezeru, ki se nahaja pri Pliniju (I. stol. po Kr.). To je slovanski pleso (jezero).

Ulca, Ulcus in Vrbate pri Dio Kasiju in na Peutingerjevi mapi (iz II. do III. stol.). To sta Vuka, pritok Donave, in Vrbas, pritok Save.

Civitas Pistrensis (pri Sirmiju-Mitrovici) je slovanska Bistra.

Dacijska skupina slovanskih imen obsega na primer: V dolnji Daciji ob Donavi nahajamo pri Ptolomaju, na Peutingerjevi mapi, pri Prokopiju ime reke Černe, ki se izliva pri Ršavi v Donavo in pri njenem ustju nasebino Tsierna (Černa).

Na Peutingerjevi mapi je označena reka Berzobis, Bersovia. To je Brzava, ki teče v Temeš, koren breza ali brzi.

Pri Strabonu, Pliniju, Ptolomaju itd. nahajamo ime Pathissus. To je Tisa, Potisje.

Kar se tiče drugih dokazov, ne obstojê pred kritiko. Ime in običaj koled je latinskega izvira (calendae, grško kalándai); pri

imenu župan ni dokazan slovanski izvir, pri Slovanih se nahaja to ime, ki je najbrže dacijskega pokoljenja, prvič še le 777.: ime kmet tudi ni slovansko. Ime reke Donave so prevzeli Slovani iz gotščine, ker so bili odvisni socialno, politično in kulturno od germanskih plemen.¹⁾

Niederle zaključuje ta izvajanja s sledečo tezo:

Slovani niso prišli preko Karpatov na Ogrsko v V. stoletju in k dolnji Donavi še le v VI., marveč so tu raztreseno, posamezno bivali že v II., oziroma v I. stoletju po Kr. med ilirskimi plemeni na zapadu, med dacijskimi, sarmatskimi in tracijskimi plemeni na vzhodu. Prihajali so polagoma po rodel ob Vagu in Gronu, drugi ob Tisi, tretji ob Seretu in Prutu. V III. stoletju je nastalo zaradi preseljevanja severnih narodov živahnejše gibanje, v IV. in V. stoletju se je začelo najbrže severno Podonavje polniti s slovanskimi plemeni, ki se pripravljajo za prodiranje na Balkan.

IV. Prodiranje Slovanov na Balkan se je začelo najbrže obenem z velikim preseljevanjem narodov, čeprav nimamo o tem čisto zanesljivih vesti. Tudi Gotje so potegnili za seboj slovanske čete, da so morebiti v IV. stoletju po Kr. prišli slovanski rodovi v Mezijo.

Zgodovinsko se da dokazati bivanje Slovanov onostran Donave pod pravim imenom od začetka VI. stoletja, eventualno proti koncu V. stoletja. Doslej se je splošno datiral prvi napad z letom 527. Niederle pa dokazuje, da je bil ta napad pred letom 527. in po letu 518., torej v dobi cesarja Justina. Od cesarja Justinijana dalje, od leta 527., imamo potem slovanske napade neprenehoma. Sprva so napadali Slovani sami ali v zvezi s Huni, potem pa, ko so prišli Avari v Panonijo, nastopajo Slovani največ v zvezi z Avari, in sicer ali prostovoljno ali na povelje kakanovo. Veliki napadi so bili zlasti: 547. (prvi napad Slovanov v Iliriji in Dalmaciji), 548. in 549. (prvi zgodovinsko dokazani napad Italije), 558. z Avari, 578., 581. do 584., 587. do 589., 592., 597., 600., 618. in 619., 623. in 626. Od leta 602. dalje sta bili zaradi bojev na vzhodu in zaradi notranje razpadlosti reki Donava in Sava brez varstva, da so se odslej več ali manj nemoteno valile slovanske čete na Balkan. Leta 626. so Avari zadnjikrat napadli Carigrad, ker so se jim na severozapadu uprli Čehi in Slovenci pod vod-

¹⁾ Sicer so pa jezikoslovci skeptični nasproti razlaganju večine teh imen, ki naj bi bila slovanskega izvira. Glej n. pr. oceno dr. M. Murka v »Časopisu za zgodovino in narodopisje«, Maribor 1906, III. letnik, str. 214 - 224.

stvom Sama in ustanovili 623. svojo samostojno državo. Drugič so se kmalu potem Hrvatje in Srbi uspešno uprli Avarom. Največji pomen za bizantinsko državo pa je imel podoben proces na vzhodu, kjer se je pri dolnji Donavi bolgarskemu pokristjanjenemu knezu Kuvratu najbrže z bizantinsko pomočjo posrečilo premagati kakana in rešiti sebe ter Slovane od dolnji Donavi avarske nadvlade leta 635. in 641. Gospodstvo Avarov se je omejevalo na ogrsko nižino in na Sirmij.

V drugi polovici VI. stoletja so se naseljevali Slovani po Meziji, Macedoniji in Greciji, v VII. stoletju dalje po Egejskem morju in na obali Male Azije, obenem so prihajali v Italijo. Bili so dobri mornarji. Na koncu VII. stoletja je bilo naseljenje Balkana po Slovanih dovršeno.

Vest o slovanskem rodu cesarja Justinijana je napačna in je nastala v Dalmaciji v XVI. ali XVII. stoletju.

V. Svoje stališče ima Niederle glede vprašanja o prihodu Hrvatov in Srbov na Balkan.

Cesar Konstantin VII. Porfirogenet (912—959) poroča, da so prišli Hrvatje in Srbi na poziv cesarja Heraklija (610—642) iz Velike ali Bele Hrvaške in Velike ali Bele Srbske ter mu pomagali pregnati Avare iz Dalmacije.

To poročilo Konstantina Porfirogeneta se je dolgo časa smatralo za verjetno in se je učilo, da so prišli Hrvatje in Srbi v VII. stoletju na poziv Heraklija v sedanjo svojo domovino. Nerešeno je bilo le vprašanje, odkod so prav za prav prišli, kje je torej bila Velika ali Bela Hrvaška in Srbska.

1. Ena smer je spajala Veliko Hrvaško in Srbsko s Hrvati in Srbi ob Labi, ker vemo, da se je nahajal nekje na Češkem ali poleg Češkega rod Hrvatov in dalje ob srednji Labi pleme Srbov. Prvotne domovine Hrvatov in Srbov so iskali na podlagi tega severno od Sudetov pri srednji Labi in odtod dalje proti Visli.

2. Druga smer, bolj kritična, je uvidevala, da se jezik južnih Hrvatov in Srbov loči od polabskih Slovanov. Zato so iskali prvotne domovine južnih Hrvatov in Srbov bolj proti vzhodu. Od leta 1837., od Šafaříkovih Starožitnosti, se je priznavalo, da južni Hrvatje in Srbi niso sorodniki čeških Hrvatov in lužiških Srbov, da pa je bila neka Velika Hrvaška in Velika Srbska na severu Karpatov med Odrom in Dneprom in da so južni Hrvatje in Srbi prišli iz teh krajev za cesarja Heraklija v letih 630. do 640. z njegovim dovoljenjem ali celo na njegov poziv. To teorijo so še

podpirali slovanski jezikoslovci, glavno Kopitar¹⁾ in Miklošič,²⁾ ki sta učila, da so prvotno ves svet od Vzhodnih Alp pa do bregov Črnega morja posedli Slovenci, ki se dialektično niso veliko razločevali med seboj. Zaradi prihoda Hrvatov in Srbov v VII. stoletju, ki so se vrinili vmes kot »klin«, so pa bili ti Slovenci razkosani na dva dela, ki sta se vedno bolj in bolj oddaljevala drug od drugega.

Proti tej smeri je nastopil najprej zgodovinar Rački.³⁾ Odločno je zavrnil ožjo zvezo južnih Hrvatov in Srbov s češkimi Hrvati in polabskimi Srbi. Lokalizacija Belohrvaške in Belosrbske pri Konstantinu Porfirogenetu pa kaže, da je imel v mislih češko-poljske Hrvate in lužiške Srbe, o katerih je pri svojih stikih z nemško državo lahko zvedel in da so južni Hrvatje in Srbi v resnici prišli od teh zapadnih. Toda v tem se je ravno motil; zakaj zapadnih Hrvatov in Srbov pred VI. stoletjem ob Labi sploh ni bilo, poleg tega so spadali k drugemu slovanskemu plemenu. Imamo pač dvojna imena, kar pa ni nič posebnega, ker je za to dovolj analogičnih dokazov. V Zakarpatju je bila pradomovina Jugoslovanov, ne pa na zapadu ob meji nemške države, kakor je sodil Konstantin Porfirogenet.

O nekakšnem gospodstvu Avarov v Dalmaciji ne more biti govora. Tu niso Avari nikdar gospodovali, pač za so napadali te pokrajine, ki so morale mnogo trpeti od njih Hrvatov in Srbov ne moremo smatrati za zaveznike grškega cesarja, oni so prodirali proti Grkom z vojaško silo. Tudi si ne moremo prav misliti, da bi bili napravili v kratkem času od 610. do 641. tako pot s severa skozi avarsko ozemlje, kjer bi si bili morali z mečem v roki graditi pot, ako so prihajali kot zavezniki Grkov proti Avarom. Hrvatje in Srbi niso prišli za Heraklija, marveč so se napotili koncem V. ali v začetku VI. stoletja obenem z drugimi jugoslovanskimi plemeni s severa proti jugu in si ustanovili v prvi polovici VII. stoletja dvoje samostojnih držav v Dalmaciji in v Panoniji.

¹⁾ Kopitar v »Glagolita Clozianus«, Dunaj 1836, str. XXX. in v »Ursprung der slav. Liturgie in Pannonien« (Chmel, Der österr. Geschichtsforscher, 1. str. 508).

²⁾ Miklošič v »Altslovenische Formenlehre in Paradigmen«, Dunaj 1874., predgovor str. X. in XI. ter v »Vergleichende Lautlehre«, Dunaj 1879, str. 33.

³⁾ Rački, Ocjena starijih izvora za hrvatsku i srbsku poviest srednjega veka. (Književnik I., str. 36-77.) — Biela Hrvatska i Biela Srbija (Rad jugoslav. akad. v Zagrebu, 1880, L II. str. 141-183).

Zgodovinarju Račkemu sta prišla na pomoč jezikoslovca Jagić¹⁾ in Oblak²⁾.

Jagić prihaja do sledečega zaključka:

Vzajemno razmerje jugoslovanskih jezikov dokazuje, da ni in da ni nikdar bilo med jugoslovanskimi narečji tako ostrega razločka, da bi mogli soditi o hrvaško-srbskem klinu v Kopitarjevem in Miklošičevem smislu. Nasprotno vidimo, da so prehodi: srbsko-hrvaščina ni med slovenščino in bolgarščino tuj element poznejšega izvira, marveč je od pradavna organično na svojem mestu in se je razvijala sočasno in harmonično z drugimi jugoslovanskimi jeziki. Poročilo Konstantina Porfirogeneta je torej nasprotno jezikoslovju in, če uvažujemo še zgodovinske pomisleke, naravnost nemožno v svoji celoti kakor v posameznostih.

Hrvatje in Srbi niso mogli priti od Labe, kamor je postavil njih domovino Konstantin Porfirogenet, ker je zamenjal južne Hrvate in Srbe s češkimi Hrvati in s Srbi ob Sali, Labi in Sprevi; niso mogli priti za Heraklija v VII. stoletju, ker to nasprotuje jezikovnemu stališču in ker drugi zgodovinski viri ne vedo o tem ničesar. Hrvatje in Srbi so prišli obenem z drugimi južnimi Slovani, v vedni dotiki z njimi, s severa iz Zakarpatja; toda zgodovina ne pozna tu nobene Velike Hrvaške in Velike Srbske. To sta izmišljotini, ki ju pred VII. stoletjem sploh ni bilo. Plemena, ki so se od VI. stoletja pomikala čez Savo v Dalmacijo, se zovejo pri bizantinskih pisateljih »Sloveni«. Še le pozneje, morebiti v VII. stoletju, je pleme, imenovano Hrvatje, premagalo druga plemena, se otreslo obrskega jarma in razširilo na ta način svoje ime pri drugih plemenih, kakor na drugi strani Srbi. Na jugu je potem nastala Velika Hrvaška in pozneje Velika Srbska, na severu take etnološke ali politične celote ni bilo. Sicer je pa anahronizem razločevati pred VII. stoletjem Hrvate in Srbe v dve veliki enoti. To je posledica poznejšega zgodovinskega razvoja.

Jagićeve razloge je podprl še Oblak, ki dokazuje, odkod ima Konstantin Porfirogenet poročilo, da so prišli Hrvatje in Srbi za Heraklija. V tem času so se otresli Hrvatje avarskega jarma, si ustanovili državno organizacijo, ki je obsegala sorodna slovanska plemena; Hrvatje so jim nadeli svoje ime in se zatekli pod zaščito bizantinskega cesarja. V prvih desetletjih VII. stoletja so dosegli Avari vrhunec svoje moči. Ustanovitev Samovega kra-

1) Jagić, Ein Kapitel aus der Geschichte der südslavischen Sprachen (Archiv für slav. Philologie, XVII. 1895, str. 47—87).

2) Oblak, Eine Bemerkung zur ältesten südslavischen Geschichte (Archiv für slav. Philologie, XVIII, 1896, str. 228—234).

ljestva je oslabilo v Panoniji njih oblast. Hrvatje so dobili s tem priliko, da se osvobodijo avarskega jarma. Nejasna poročila o osvoboditvi od avarskega gospodstva in o ustanovitvi samostojne hrvaške države pod zaščito Carigrada je razumel Konstantin Porfirogenet tako, da so se takrat naselili Hrvatje in Srbi na jugu.

Po kritiki Račkega in Jagića je bila omajana vera v poročilo Konstantina Porfirogeneta. Dandanes se 1) južni Hrvatje in Srbi ne identificirajo s češkimi Hrvati in lužiškimi Srbi, kakor so učile starejše teorije, 2) skoro soglasno se zavrača obstoj zakarpatske Velike Hrvaške in Srbske in 3) zavrača se tudi datum prihoda.

Niederlovo stališče v tem vprašanju je nekoliko drugačno. Priznava popolno upravičenost prve in tretje točke, ne pa druge točke, ki smatra Veliko Hrvaško in Srbsko za izmišljotino. Zdi se mu, da je zavračanje vsaj Velike Hrvaške — o Veliki Srbski ni takih dokazov — za sedaj še prezgodnje.

Neodvisno od poročila Konstantina Porfirogeneta imamo vire, ki nam dokazujejo, da je bilo v Zakarpatju (in to še v IX. in X. stoletju) ogromno ozemlje, ki so ga obsegali ali obvladali Hrvati. Poleg zapadno- in vzhodno - evropskih virov so tu še orientalni: kronika Kardizija za IX., oziroma VIII. stoletje in anonimni perzijski geograf iz leta 982/983.

Na severu je bilo močno slovansko središče z imenom Hrvati, ki najbrže ni slovanskega izvira. Ime gorovja Karpati je prešlo na plemo. Konstantin Porfirogenet je slišal direktno ali indirektno od kakšnega Hrvata sledečo tradicijo o prihodu Hrvatov in Srbov: »Naš rod je prišel s severa od reke Visle. Tam, kjer je velika dežela Hrvatov in Srbov, je bila naša domovina, tam žive še nekrščeni rojaki, a v novi deželi na jugu smo se nastanili po mnogih bojih z Obri.« Pri tem se je spominjal poročevalec zadnjih bojov Hrvatov in Srbov za cesarja Heraklija v letih 620. do 640., ko so Slovani na vzhodu pod Kuvratom, na zapadu pod Samom vrgli Avare, kar ni ostalo brez vpliva na Hrvate in Srbe. Hrvatje in Srbi so bili pa že v III. stoletju pri dolnji Dravi, Savi in Vrbasu, v začetku VI. stoletja so prodirali v Dalmacijo, leta 600. so že grozili Italiji.

Zaključek Niederlovega naziranja o prihodu Hrvatov in Srbov je sledeči:

V Zakarpatju, kjer je bila sploh slovanska pradamovina, je bila tudi mogočna hrvaško-srbska skupina. Odtod se je pomikal del te skupine deloma čez Moravo, deloma čez severne karpatske

prelaze k Dravi, Savi in dalje na Balkan že nekaj stoletij pred VI. stoletjem.

Drugi del te hrvaško-srbske skupine je pa ostal in je bil razkropljen zaradi velikih gibanj zakarpatskih Slovanov od II. do VI. stoletja. Ker so bili odločeni od svojih rojakov, so se polagoma asimilirali z zapadnoslovanskimi in ruskimi plemeni, s katerimi so bili v dotiki. Tako si razlagamo postanek in konec ruskih, poljskih ter čeških Hrvatov in Srbov.

PAV. FLERÈ, Letuš. Stoj:

Skupnost pri vzgojnem delu v šoli in doma.

V Hamburgu se je pričelo tako.

Nenaravno razmerje med šolo in domom je bilo oče ideji; spoznana pravica, da morajo ineti tudi starši otrok besedo pri šolski vzgoji, je bila mati. Da današnja šola ni ona, ki bi upoštevala želje staršev pri vzgoji, je znano. § 1. šol. zak. sicer trdi, da gre v šoli za versko-nravno vzgojo otrok. A šola je postala tako birokratično zakrnjeno bitje, da nimajo starši, ki pošiljajo vanjo svojo deco, prav za prav nobene besede pri nji, da ne morejo niti nadzorovati, ali vrši šola svojo vzgojno nalogo ali ne. »Vstop med poukom je strankam prepovedan« je tisto znamenje nazunaj, ki ga je obesil šoli biokratizem ter s tem kategorično zaukazal: »Kar se vrši med temi štirimi stenami, je zamé in ne za vas«. Naložila je staršem dolžnost pošiljati svoje otroke v šolo, odvzela pa jim je pravico, nadzorovati svoje dejanje in nehanje. Še več! Postavila se je na enostransko stališče: Jaz vzgajam deco v tem duhu, če je to vam dovolji ali ne.« In to je tisto nenaravno razmerje; da naj vzgajajo starši domá svoje otroke, v katerem duhu hočejo, šola gre naprej svojo paragrafovsko pot brez ozira na individualnost, ki jo zahteva zasé družina; da sme biti šolska vzgoja v duhu slučajnega razrednega učitelja, da hodi le ta po poti svojih predpisov. Zakaj zмотa je, če se misli, da ni ves šolski pouk in vsa z njim zvezana vzgoja tako tesno združena s slučajnim mišljenjem učiteljevim. On uči in vzgaja s prepričanjem; in kakršno je to, táko položi v pouk. Da pa je na ta način ustvarjena nujna posledica med slučajnim različnim mišljenjem šole in domom, je jasno.

Proti temu je nastopila v Hamburgu zveza staršev, ki je izšla iz njih samih. V njih je živela želja, da dobé vpogled v šolsko delo in zlasti v živo naziranje idej in praktičnih zahtev od strani učiteljstva, ki je ponudilo roko v spravo z reformiranjem. Delavski listi so prinesli najprej predloge in razmotrivanja o njih, in tako je nastala prva vez med kulturnimi vodniki delavskih slogov in med učiteljstvom, ki mu je bila pri srcu izobrazba. Neizrečeno sporazumljenje je nastalo, prijateljsko idejno zblížanje se je zvršilo na nevtralnem polju vzgoje. Politika je sicer hotela iméti poleg svojo besedo, a ni mogla ovirati naravnega razvoja, ni pa mogla tudi spraviti takoj na noge ne mase staršev, ki je hotela ostati še pasivna, kakor tudi ne večine učiteljstva, ki še ni bilo v svoji noštranjosti pri stvari.

Zgodilo pa se je, da sta se ustanovili oktobra 1910. v okolici stanovanjskega bloka konsumne zveze »Produktion« v mestnem delu Barmbecku kot naravna izkristalizacija počasnega in vztrajnega dela obe prvi občestvi staršev. Ljudje, ki so bivali tukaj in ki so bili vajeni, da so jim bili kulturni in materialni interesi skupni, in kojih otroci so obiskovali skoro vsi dve določeni ljudski šoli, so se združili ter pozvali učiteljska zbora na obeh šolah v prost, privaten sporazum na podlagi sledečega programa:

»Udje obeh roditeljskih občestev so za zdaj starši, ki stanejo v hišnem bloku »Produktion« in katerih otroci obiskujejo tukašnji šoli za dečke in za deklice. Pozneje naj se poskusi, da si vsako roditeljsko občestvo razširi svoj delokrog ter pritegne v se starše, katerih otroci obiskujejo zgoraj omenjeni šoli. Namen roditeljskih občestev je: 1. Skrb za uspešno skupno delovanje šole in doma pri vzgoji otrok. 2. Pojasnjevanje in poučevanje staršev v šolskih in vzgojnih vprašanjih. 3. Zahteva soudeležbe staršev pri prašanjih notranjega šolskega razvoja. 4. Stavlanje predlogov na šolo, ki se lahko uresničijo pri obstoječih zakonih (Hamburški šolski zakon je med najmodernejšimi). Ta namen se dosega s prirejanjem predavanj, s pomenkom staršev med seboj in z učiteljstvom, s posredovanjem splošnih pritožb na šolo.«

V vodstvo teh roditeljskih občestev so izvolili starši po pet zastopnikov, učiteljstvo obeh šol pa so naprosili, da odpošljejo v ta odbor svoje zastopnike, da skličejo roditeljske sestanke ter vposlej pripravijo določene sestanke za prost razgovor.

Lahko si mislimo, da učitelji, ki so se čutili predvsem uradnike, niso pograbili z veseljem ponujene roke; zdelo se jim je

gotovo, da je to neopravičljiv napad na njih pravico, branili so se gotovo tudi s svojo »osebnostjo«, in težko da bi jim priporočala stopiti v to zvezo oblast. Poročila tudi trde, da je bilo vsemu temu tako. Zadeva je izgubila sicer s tem nekaj časa, a ustavil se njen tok ni. Starši so bili zavzeti, in prihajalo jih je vedno več. Iz Barmbecka se je raznesla ideja dalje po vsem Hamburgu, in četudi so pota še temna, če tudi tipa roka še okolu, začetki so storjeni, in dve šoli sta se tudi odločili za tako skupno delovanje.

Glavni korak pa je napravilo hamburško učiteljsko društvo, t. j. zveza svobodnega učiteljstva, ki je pograbilo novi organizatorični problem ter sklenilo 10. maja 1911.:

»1. Iz zahteve organične zveze šole in doma raste zahteva šolskih občestev in razrednih roditeljskih sestankov.

2. Šolska občestva temelje na svobodnem sodelovanju staršev in učiteljev ene šole. Služijo neomejenemu, pa tudi neosebni razgovoru vseh vzgojnih in učnih vprašanj. Sklepi teh posvetovanj se naznanijo kot materijal uradni konferenci ali instancam šolske uprave.

3. Nujne potrebe vzgojnega posameznega dela silijo k razrednim učiteljskim sestankom. Ti tvorijo potrebno najožjo vez med naravnimi in državnimi vzgojitelji posameznega otroka. Pospešujejo naj čut skupnosti vzgojnega dela (Roland 1913. str. 59).« —

To so bili prvi koraki. Počasi pa z gotovostjo stopa ta ideja dalje in znamenja kažejo, da stré sčasoma tudi silo birokratizma v šoli, upati pa je tudi, da dvigne ideja svojo plamenico tako visoko, da padejo žarki dalj po svetu kakor samo po Hamburgu in njegovi okolici.

Seksuelni problem.

„Universalität liegt im Wesen der Liebe“. (Vesoljnost leži v bistvu ljubezni).

Feuerbach.

„Natur kennt keine Moral, sondern nur die Gesellschaft“. (Priroda ne pozna morale, ampak le društvo.)

Schopenhauer.

»Eine wirkliche Moral folgt nur der Natur«. (Dejanstvena morala sledi le prirodi.)

R. Müller.

»Nichts hat die moderne Kultur für unser inneres Leben, für unser Glück, unsere Zufriedenheit, unsere Tiefe geleistet. (Ničesar ni moderna kultura storila za naše notranje življenje, za našo srečo, našo zadovoljnost, našo poglobitev.)

Sombart

Vsi pojavi današnjega socijalnega življenja kažejo nam spolni problem kot bistveno sestavino vsega socijalnega gibanja. Kulturna človeška družba je razdvojena: na eni strani gospodujoči razred, na drugi strani delavni, služoči. Kulturno gibanje gre v eni in edini smeri. Deležnost na pridobitvah kulture pa je deljena na gospodujoči in služoči razred. Raditega mora nastati v življenju kulturnega človeštva globok konflikt, ki se ne da rešiti po drugi poti, nego da se interesi, ki so skupni človeški interesi, enotno združijo. Dokler ni kulture in civilizacije, ni razredov in ni socijalnega in ne seksualnega problema. Ker se to vprašanje in konflikt interesov dvojnega razreda pokaže ob in vsled stopnjevanja kulture, moramo sklepati, da je sedanji globoki konflikt posledek hitreje stopnjujoče se kulture. Pot razvoja nam kaže pogled na življenje individuva in pogled na življenje vrste. Prvo nam razlaga biologija, drugo socijologija. Obe ti vedi ste nastopili drugo polovico preteklega stoletja in ste bili mogoči šele na podlagi vsestranskega napredka posameznih ved, ki so nam pojasnile množstvo pojavov na prirodi in na človeku. Socijologija in biologija ste sinteza ved, ki nam pojasnuje enotnost življenja posameznika in življenja vrste. Temeljna vsebina biologije, t. j. nauk o življenju, je nauk o spolu in zaranjanju. Biologija nas uči, da

življenje individuva gre v smeri diferenciacije posameznih individuvov in na združitev v zarodu, ki predstavlja znake predidolnih individuvov, torej integracija pridobljenih moči. Na rodbini kot prvi integraciji moči pa ima prvo jedro sociologija, t. j. nauk o življenju vrste. Ker le vrsta predstavlja zdržnost in trajnost v neskončno smer, nam je dejansko življenje le življenje vrste. Smrt individuva nam prestavlja izginitvev onih znakov, ki so za obstoj vrste nepotrebni ali nevažni. Cilj življenja je torej le to, kar nam te znake ustvarja, vzdržuje in veča. Koristno je torej le stopnjevanje onih lastnosti, ki tvorijo znak vrste. Kar gre preko tega, je individuvu in vrsti škodljivo. Biologija nam kaže, da je v vsakem individuvu stremljenje vsled ponavljanja vtisov in dejanj stopnjevatv svoje lastnosti v neizmerno ne glede na smer vrste, t. j. princip diferenciacije, nadkompenciacije, princip egoizma.

Vrsta živi v semenski celici in v rezultatu duševnega dela — kar je izven tega individualnega življenja je sojeno za smrt. Tendencav življenja vrste pa je vzdržati stalnost lastnosti in vsled tega zavirati nerazmerno rast posameznih moči in lastnosti. V tem je torej glavna funkcija spola. Prirodnav moč, ki stremi k združevanju individuvov in na ohranitev vrste, je spolni nagon. Spolni nagon je torej temeljnav silav življenja, predpogoj človeške družbe. Največjiv interes vrste je torej, da se spolni nagon ohrani zdrav in krepek, t. j. da se vsled njega združujejo vsi oni individuvi, ki predstavljajov moč in izrazite lastnosti. Kar spolni nagon pomanjšuje to je vrsti škodljivo. Smer spolnega nagona mora torej iti kvišku. Dejansko vidimov tekem razvoja civilizacije in kulture, da se spolni nagon normalno višav. Zavest močnega spolnega nagona individuum dobi v spolni nasladi. Višanje civilizacije in kulture imav torej za seboj tudi višanje naslade. Spolnav nasladv je čustven odmev spolnega nagona. Ker nasladv vidnav na človeku nastopa, in imav človek oblast s civilizacijov in kulturo višati spolnav nasladv, je le-to vrstiv, torej človeškiv družbiv koristno. Ako je cilj življenja individuva, združiti v spolu svoje moči in lastnosti, potem gre tudi dejanje in nehanje vsakegav individuva po tem cilju. Etikav nam predstavljav smer vsegav človeškegav dejanjv k enotnemv cilju, zaradi tega je temeljniv princip etike, da je etično vse, kar je koristno ohranitviv vrste, človeškiv družbiv, radi tega imav Schopenhauer prav, ko trdi: »Prirodav ne poznava morale, ampak le človeškava družbav«. Po drugiv strani biologijav konstatirav, da se nujno ohranijov le one močiv in lastnostiv na individuvu in na spolu, ki služijov ohranitviv vrste. Torej je etikav mogočav le v tej smeri, in zato imav prav tudi seksualniv biolog R. Müller, ki praviv: »Dejan-

stvena morala sledi le prirodi«. Seksualni problem ima kot predmet združevanje spolov, torej dotika razvitih individuov v prehodu na človeško vrsto. Spolni problem se da razumeti le tako, ako se razume življenje individuov in človeške družbe; ter po njej rezultat kulture. Kultura po svojem bistvu ni drugega nego vladanje prirodnih moči po človeku. Radi tega je tudi vladanje prirodnega spolnega nagona po človeku v smeri razvoja vrste dejanje kulture. Etično je torej vse, kar spolni nagon in spolno naslado po eni strani dviga, po drugi strani pa omejuje na smer, v kateri se razvija vrsta, v smeri človeške kulture. Lahko torej rečemo: vsako samohotno dejanje, ki škoduje razvoju posameznika na telesu ali na duši ali vsako dejanje, ki škodi obstoju in razvoju človeške družbe, je neetično. Drugič, kadar nastopi konflikt samohotnega dejanja posameznika med škodo in koristjo njega in škodo in koristjo človeške družbe, odloča socialni moment. Etično je torej samohotno dejanje posameznika, kadar gre v smeri obstoja in razvoja človeške družbe. V spolnosti je etična sestavina samozatajevanja in samožrtvovanja. Na ljubezni kot temeljni lastnosti iz spolnega nagona konstatiramo ta etični moment, kajti človek ne ljubi toliko tistega, ki daje, marveč tistega, komur se daje. Drugi moment ljubezni je prejemanje, dviganje sebe v nasladi, t. j. moment egoizma. Meja in razmerje teh dveh momentov v spolni dotiki mora torej tvoriti vsebino etike. V razvoju civilizacije in kulture dejansko dobimo poudarjanje teh dveh strani spolne etike, po eni strani samozatajevanje in samožrtvovanje, po drugi strani svobodno uživanje in svoboden razvoj osebnosti. Tako vidimo staro etiko, ki meri na omejevanje prirodnega spolnega nagona, z negovanjem sramežljivosti, pokrivanjem, z odvajanjem ali celo negiranjem seksualnih moči z glavnim sredstvom prisilnega zakona. Ob tej stari etiki so morali prirodno nastati rezultati pretiravanja principa samozatajevanja in omejevanja spolne človeške potrebe v reakciji prostitucije, hipokrizije v spolnem življenju, podcenjevanje veneričnih boleznij in precenjevanje neprirodnosti. Nova etika nasprotno meri na polno izvrševanje spolnega nagona z najvišjo mogočo naslado, ki meri na zdravo bogato zarajanje, istočasno pa polno osvoboditev osebnosti in dejavnosti. Nova morala pravi: oni možje in žene so največ za človeštvo vredni, ki imajo največje moči in lastnosti in se med seboj svobodno vežejo v spolu. Stara morala je pretežno ideal ljubezni kot čustvo vezanosti, nova morala pa ideal življenja kot čustvo svobode. Stara morala zato zakriva moč in lepoto prirodne sile, nova morala smatra spolni nagon kot najplemeni-

tejši nagon človeka. Široka masa človeštva je le malo deležna kulture, zaradi tega tudi ni v stanu slediti principu odrekanja in tudi ni v stanu iskati sama meje polnega življenja osebnosti. Radi tega je treba za vzdrževanje stare in nove etike vzgojnega sredstva. Stara morala ima kot vzgojevalno sredstvo zapoved, prepoved in strahovanje, opira se torej na prisilne organizacije, t. j. državo in cerkev. Nova morala se opira na vzgojevalno sredstvo svobodne dejavnosti vsled spoznavanja, zaradi tega zahteva resničen poduk k uživanju in sublimaciji. Nova etika je mogoča le v gotovem kulturnem stanju in takrat, ko se širša masa človeštva zaveda kulture in napredka. Princip nove morale je postavil izrazito prvi Sokrat s tezo: Človeška dejavnost je le takrat krepost, kadar ni določena vsled zakonov in navade, ampak vsled pametnih razlogov. Ako si ogledamo v bistvu obe etiki, sta v zadnjem jedru obe upravičeni. Biologija kot temeljna veda o človeškem življenju in seksualna biologija o nastanku in učinku spola nas uči, da se izvrši združitev spolov vzajemno v principu samozatajevanja in jemanja. Mož in žena se v spolu eden drugemu iščeta in eden drugemu udajata. Ista vzajemnost bi predstavljala enotno etiko. Dejansko moderni zastopajo stališče te enotne etike, ki vrhuje v principu: polni razvoj spolnega nagona in polni razvoj osebnosti, kolikor je mogoče na korist družbe. Ali praktično izraženo: človek je dolžan omejiti spolni nagon, kjer to škoduje človeški družbi, t. j. zadržuje kulturni razvoj vsled nižanja psihičnih in telesnih moči posameznika. Kjer spolni nagon ustvarja bolezni, prehaja v eksces in perveznost, kjer onemogoča vzgojo in vzrejo otrok, tam je neetičen in mora nastopiti samozatajevanje, ki je mogoče v tem, da človek svojo dejavnost obrne intenzivno na psihično delo, t. j. da sublimira svojo dejavnost.

Stara etika je v nasprotju z moderno etiko le tam, kjer princip samozatajevanja pretira, da postane negacija življenja. Ta negacija življenja se evidentno kaže v prisilnem celibatu, v katerem je odrekanje od spolnega občevanje neetično samo na sebi. Nova etika odgovarja rezultatom biologije in socijologije, je pristopna človeškemu razumu. Stara etika temelji na socijalnih institucijah, katere je človeška družba v svojem davnem razvoju ustvarila in skuša vzdržati iste s prisilno organizacijo. Lahko torej rečemo: stara morala nam predstavlja konservativen moment, nova morala napreden moment. Kar je v smeri naravnega razvoja, je napredek, kar hoče življenske pogoje preteči, je radikalizem, kar ne priznava pogojev naravnega razvoja, je konservatizem in kar skuša vzdržati

življenske pogoje za nami je reakcionizem. Stara in nova etika sta si v nasprotju, kolikor je ena radikalna, t. j. prehiteva življenske pogoje, druga, kolikor je reakcionarna, t. j. zadržuje življenske pogoje. V njih dotiki obedve etiki predstavljati konservativizem in napredek. Nova etika je torej prehodno nevzdržljiva le, kolikor je radikalna, stara etika, kolikor je reakcionarna je sploh nevzdržljiva. Velika masa ljudstva je konservativna, zato je etika velike mase stara etika. Spoznanje je pristopno malemu številu ljudi, zaradi tega ti predstavljajo napredni element. Kjer se spoznanje oddalji preveč od prečnega spoznanja velike mase ljudstva, tam nastane radikalizem. Stara krščanska morala ima proti radikalizmu lahko stališče in obrača tudi svoje orožje proti temu. Ako Ehrenfels trdi: »Alte Moral hält nicht Stand gegen moderne Preservativmittel als Umgebungsbestandteil der Kulturmenschheit«. (Stara morala ne odoleva proti modernim, preservativnim sredstvom kot obdajajoča sestavina kulturnega človeštva), to, stara morala lahko pobije. Ehrenfels ima pred seboj tako visoko razvitega človeka, ki vlada po svoji tehniki prirodne moči in vlada po spoznanju samega sebe, da si lahko sam izbira mogočest stopnjevati spolno naslado zaradi nje same, ali pa zopet ustvarjati zarod, ki predstavlja le eminentne lastnosti moža in žene. Cilj Ehrenfels-a je tako oddaljen, da je človeku še nepristopen. Vendar tudi Ehrenfels pri praktični etiki, t. j. morali, precizira uživanje spolne naslade in združevanje spolov rekoč: »Frauen und Männer sind am wertvollsten, welche bereit sind, sich jedem Manne respektive jeder Frau von gesunder Veranlagung nach Sinnesart und Werbungsweise sympatisch hinzugeben, welcher für ein sicheres Heim der Frau und Kinder verbürgt«. V tem praktičnem zahtevku bliža se tudi Ehrenfels stari morali, ki zahteva stalno obliko spolne zveze v svrhu vzdrževanja rodbine. Tudi Ehrenfels konečno priznava »schrittweises Vorgehen«, napredovati korakoma »allmähliche Heilung« in ozdravljati polagoma — pri reformaciji zakona in spolnega občevanja. V tem je priznavanje potrebe organizacije spolnega združevanja potom sedanje predstaviteljice organizirane človeške družbe, države. Glavni predstavitelji modernih ved brez pridržka priznavajo, da se zdravo prirodno spolno življenje splošno da doseči le v zakonu. »Dass ein gesundes natürliches Sexualleben sich im Allgemeinen nur in der Ehe erreichen lässt«. Edmund Fischer. Moderni priznavajo, da je zakon nemogoč in nepotreben le malemu številu človeštva. »Wer nach einem Leben voller Poesie lechzt, entsage der Ehe«. (Kdor hlepi po življenju polnem poezije, odpovej se zakonu). (Dalje.)

PROMETEJ.

Veke vekom
na gori kameniti vklenjen
junak ležiš in pričakuješ!

Kljuje ti srce kragulj.
Krvavi vedno odprta rana...
Pod teboj zemlja oboževana,
nad teboj žarni solnca sijaj.

Kdaj goro kamenito zapustiš,
kdaj težke verige izdrobiš
junak dela in moči?

Pogledal je v nebó Prometej
in je prokiel!

PREGLED.

Javno življenje.

H. Tuma. — Politika. Po klavernem zborovanju avstrijskih delegacij, dovolile so končno brez upora vojaške potrebščine po precej mlahavi kritiki postopanja ministerstva vnanjih zadev, zboroval enako klaverno državni zbor ob najhujši krizi, ob tisočih in tisočih brezposelnih delavcih, ob splošnem zastoju velikih podjetjih, izven bank ki že 40 let niso žela tolikega dobička iz gospodarske mizerije. Rusinski poslanci so obstruirali, zahteli so se pred terorizmom poljskih nacionalistov, oligarhov in škofov v državni zbor, da od vlade izsilijo, naj vpliva na rešitev zmedenih zadev v Galiciji. Ni moč najti boljšega dokaza za nepotrebno deželnih zborov nego obstrukcija Ru-

sinov v državnem zboru proti zlorabi deželnega zbora. Ministerski predsednik v takem položaju ne ve drugega nego sklicevati se na uporabo § 14, kakor bi hotel zopet in zopet povdarjati, da je avstrijska konstitucija prazna beseda. Nacionalizem tvori nepremakljivo oviro konstitucionelnemu življenju. Bolj ko so opešale meščanske stranke, bolj podnetujejo šovinizem v delavskih in kmečkih slojih, najmarkantnejši vzgled Češka, kjer je danes meščanska stranka enolika z narodno organiziranim delavstvom. Zato postaja problem ureditve avstrijskega javnega življenja, problem socializma, od dne do dne silnejši. V tem sestavu, kakor so politične stranke avstrijske v državnem zboru, je vsako polično življenje nemogoče. Mislimo si tudi polno na-

rodno enakopravnost s slovanskim ministerstvom na čelu, kaka ironija! Dlugosz, Sušteršič, Klofač: predstavitelj brutalnega klerikalizma, korupcije in brezmiselnega radikalizma! Sestava konstitucionalnega ministerstva iz narodnih meščanskih skupin pomenila bi toliko, kakor konečni polom državnega organizma.

Češko-nemška sprava je morala ponesrečiti, ker nima v našem javnem življenju nobene notranje upravičenosti. Interes celokupne države ni bil še nikoli in nikjer gonilni vzrok ne vladi ne strankam, torej ne more prihajati v poštev med dvema narodoma, ki se potezata od nekdanj, ne glede na dinastijo in državo, za prednost. Temeljni državni zakoni reševali so stare fevdalne zgodovinske ostanke in postavili deželne zbornice z namenom dati premoč nemštvu in v njem centralizirati državno moč. A ker to ni šlo proti združenim Slovanom, Madjarom in Romanom, razcepili so enotno državo na dvoje z namenom, ohraniti premoč nemški in madjarski narodnosti. Velika zmota dinastije, ki je našla izraza v temeljnih zakonih, se sedaj maščuje. Zaslombo v deželnih zborih izkoriščali so brezobzirno Nemci, kjer so bili v večini in jo izkoriščajo, kjer so še — izkoriščajo pa jo Čehi, ko so dobili odločno premoč, da si pribore svoja zgodovinska tla nazaj. Temeljni princip državne konstitucije sedaj služi Čehom, pospešuje njih ekspanzivno moč. Nemci morajo se opirati proti njim na nekonstitucionalni princip narodnosti, kojega je dinastija in vlada perhorescirala. Nemce bi sprava začasno rešila, Čehom kaže izrabljati brezobzirno v temeljnem zakonu zajamčeno premoč. Zato je resna sprava nemogoča med Čehi in Nemci mogoča je le sprava dinastije in njene vlade z avstrijskimi narodnostmi v poštenu federaciji brez skritih pridržkov.

Goriški deželni zbor išče pokritja za deželni primanjkljaj, ker brez tega nadaljevanje deželnega

gospodarstva ni mogoče. Potrebščina je najvišja v Avstriji, po 120% na vino in po 4 K na hl piva. Ne preostaja drugzega nego zvišati davek na zemljo in hiše od 20 na 40% in naložiti nove doklade na privatni konzum vina. Cela dežela pa je s $\frac{1}{4}$ kmečka $\frac{2}{3}$ vinorejska. Kmetovi prijatelji morajo zatorej biti vsi „zastopniki ljudstva“ v deželnem zboru. Naravno je torej tudi, da manjšina postane „pravi“ prijatelj ljudstva, zastopniki večine pa se „razkrinkajo“. Ta strankarska komedija se povsodi po Avstriji ponavlja. Na Goriškem je sedaj v zagati „narodno samostojna stranka“, kateri je bilo dalo golo volilno naključje večino. Deset let je veljala diktatura Pajerjeva s pomočjo slovenske klerikalne ljudske stranke ter izmzgala deželo do zadnjega vinarja. Stara in nova struja bila sta enako deležni gospodarskega poloma. Sanirati bi morala sedaj ta polom narodna-samostojna stranka in ne zadet kmeta. Nova struja klerikalne ljudske stranke ima toraj mnogo lepega posla, da se zavzame za „ubogo kmečko ljudstvo“. Velikanski shodi se sklicujejo po deželi, da protestirajo proti novim davkom in posebno proti nakladi za privatni konzum, ker bi baje moral vinogradnik plačevati davek od lastnega pridelka in bi mu stikali deželni finančni organi po kleti. Nejasnost v predlogu deželnega odbora je dala podlago tej demagogiji. Deželni odborniki samostojne stranke pa so se zatekli pod zaščito klerikalnega deželnega glavarja nove struje ki je tudi predsednik deželnega odbora, da ožigosa demagogijo slovenskih novostrujarjev. Kaka ironija! Kake malenkosti! Samostojna stranka, ki pa je tudi „srčna“ prijateljica ubovega goriškega kmeta — naprej ne ve — nazaj ne sme.

Na Kranjskem izpadle so volitve v deželni zbor tako, kakor je bilo pričakovati po kulturnem stanju kranjskega kmeta, po delavnosti klerikalne duhovščine in brez-

programnosti napredne stranke. Zaradi tega ne moremo odobravati nastopa socialne demokracije, da se je sploh odločila pri ožjih volitvah dajati svoje glasove eni ali drugi stranki. Ako z reakcionarno klerikalno stranko ne more, pa tudi ne sme z napredno, do mozga gnjilo stranko. Socialna demokracija po tej poti ne more družega nego izgubljati na ugledu, pa tudi na lastni moči, dokaz volitve v Istri.

Dopolnilne volitve v Bosni in Hercegovini kazale so v industrijskih krajih Sarajevo in Tuzla močno naraščanje socialdemokratske stranke. V stolnem mestu dobil je sodrug Jaksić 516 glasov proti 563 meščanskega kandidata. Pri prvi volitvi dosegli so bili socialisti le 203 glasove. Značilno je tudi za bosanske narodne razmere, da so pri volitvah z največjim pritiskom in največjo zlorabo nastopile vse meščanske in vladne stranke združene proti socialni demokraciji tako, da je srbski narodni kandidat pri prvotni volitvi v Tuzli dobil 426, pri ožji volitvi 983, socialni demokrat pri prvotni 348, pri ožji 314 glasov. Izid zadnjih dopolnilnih volitev je vendar in zopet dal mogočen impuls daljšemu razvoju delavske stranke.

Vlada je z volitvami dosegla svoj cilj imeti v saboru delovno večino, katero tvorijo mohamedanski age in begovi, hrvatski klerikalci, srbski fevdalci in nova Dimovičeva vladna stranka. V opoziciji je srbska grupa okolo „Naroda“ in Otadžbine in trije hrvatski disidentje. Delovna večina rešila je važna vprašanja: agrarno, jezično, proračuna in radi izjemnega stanja — po želji vlade, v celih treh dneh. Z delovno vladno večino je demokratizem obveljavljen. Kaže se v najmlajšem parlamentarnem zastopstvu kot drugod: Demokratizem je edino le socializem, brez socializma je demokratizem nemogoč.

Na Hrvatskem padel je vsled izgrešene vnanje politike ko-

misarijat. Volitve so se vršile pod devizo navidezne svobode, izvoljena je bila odločna večina koalicije srbsko-hrvatske. Četudi vzamemo, da bi bila vlada volilcem dejanski pustila precej svobode, moremo konstatirati, da se ista ni izvrševala vsled izprijenosti hrvatskega uradništva samega. Moramo tretji, da hrvatskim razmeram ni toliko kriv pritisk madžaronskega režima, nego izprijenost hrvatske narodne inteligence, političnega in sodnega uradništva. Kdor pozna, kako se uči hrvatska akademična mladina doma in v tujini in ve kako se zajeda med njo razbrzdanost, kdor pozna radikalno politično frazerstvo te akademične mladine, more soditi kakšen material stopi v javno življenje Hrvatske in kako mora ta zastrupljati politično življenje ljudstva. Čez rame moderni frak, na nogah še kmečke opanke, to je hrvatski inteligent v istini! Prav piše „Slobodna Riječ“ od 29./12. 1913, da je „hrvatski sabor dao na prvoy svojoj sijednici moralno opravdanje za dvadesetmesečni komisarijat. Mileusić je dao primjer kako ima kod nas dovoljno još uvijek i poslije Cuvaja komesarskih figurica. Kod nas je opozicija reakcionarnija nego li većina“. Tudi oficijelni Budapesti-Hirlap konstatiral je med vodilnimi zastopniki pred vsem osebnosti. Posebno značilne so bile volitve v Šidu. V okraju, ki je najbolj ogrožen po nemških in madžarskih naseljencih se je postavilo kandidata madžarona proti socialnemu demokratu Vitomiru Koraću, ter je seveda z vsem pritiskom uradnega aparata zmagal madžaron z 904 proti 458 glasovom.

Po višjem nalogu, iz skupno državnih interesov iskal je ministarski predsednik grof Tisza sporazumljenja s Hrvati. Mož, čegar življensko delo je bilo vzdržavanje premoči ogerske hegemonije, prišel je stiskat roke v Zagreb! Težka naloga mu ni bila, mogel je vedeti, da bo dobro sprejet. Adresa koalicije „puna strašne praznine i ne-

izmjerne lojalnosti" — je dokaz, da koalicija ni niti demokratska niti zavedno narodna. „Zar može demokratska Hrvatska biti u sporazumu s feudalnom Ugarskom?“ vpraša Slob. Riječ. Mi pa pravimo: za to pa je lahko izhajati ogrski gentry s hrvatskim meščanskim frazerstvom. Ni ena ni druga nima delavnega ljudstva za seboj ena in druga izgine, ko pride demokratizem do veljave.

Ni pa šla spravna akcija grofu Tiszi po volji z Rumuni. Kaka razlika politične samozavesti avtonomnih Hrvatov pa brezpravnih Rumunov. Ne prodajo očetovstva za skledico leče! Koliko vere naj dajo ogrski klici, ki je 40 let ubijala vsako svobodno gibanje rumunjskega ljudstva? Zastopniki Rumunov so torej dunajske darove ogrskega ministerskega predsednika, v obliki osebnih koristi, pošteno odklonili.

Med tem Tiszinom pogajanjem vrši se, kakor krvava ironija proces, v Marmaros-Sziget proti Rusinom radi veleizdaje, razletela se je dinamična bomba v škofovi palači Hajdodorog. Budapesti Hirlap trdi, da sta s to bombo zadeta madžarsko srce in čast in zainteresirana javna morala! Da bi se vsaj ta atentat izkazal političnim in bi Madžari smeli reševati svojo čast z novim zatiranjem!

Na Blgarskem zmagalo je kmečko in delavsko ljudstvo, ki bi predstavljalo združeno, odločujočo frakcijo v sobranju. Posledica je oglašanje gesla socijalne demokracije: balkanska republika! Zadnja vojna dokazala je gnjilobo meščanskih narodnih strank, zločinsko carjevo zlorabo poverjene mu oblasti. Pred durmi Carigrada ustavila ga je prepoved slabotnega ruskega carja, na bivše zaveznike gnala ga je vzpodbuda nemško-madžarsko-avstrijske politike. Tisoče in tisoče hromih delavcev in kmetov, stotisoče osirotelih rodbin kažejo sledove meščanske in carske politike. Dejanski je izhod Blgarom v republikli v zvezi

z republiko Srbsko. Tudi v „zmagoslavni“ sosednji Srbiji kmet in delavec vstaja. Razmere ljudstva kriče po enaki rešitvi kakor v Blgariji.

Albanska sprejema svojega kneza. Neue Freie Presse poroča, da baje že zna razločevati določno in nedoločno obliko albanskih imen! Slab omen, da zasede prestol s pomočjo avstrijske diplomacije! Z avtonomno Albanijo se je hotela oficijelna nemška Avstrija iznebiti Srbstva, hotela zapreti novi Srbiji pot do Adrije. Že je jasno, da si jo je zaprla sebi, zidala most ekspanzivni Italiji. Že se kaže, da se bo morala Avstrija naslanjati na srbsko kulturo, ako Albanije neče preplaviti z italijansko. Prirodna delitev albanskih plemen na Gege in Toske, kazala je že v naprej edino mogoča kulturna elementa. Samostojna Albanija bo zagvozda proti Avstriji, Albanija pod vplivom Avstrije pa postane torišče nemirov za celo Evropo — prestol Wiedov na razbeljenih tleh.

Strankarske organizacije.

H. Pajer. Češkoslovenska socijaldemokracija, največja politična stranka češkega naroda je imela v dneh 7—9.12. 1913 svoje XI. strankino zborovanje, kar se vrši navadno vsako drugo leto. Zadnje državnozbornske voljive dokazale so, da stoji na Češkem, Moravskem in v Šleziji 350.000 volilcev za stranko. Na drugem mestu so agrarci z okroglo 250.000 in na tretjem klerikalci z 200.000 volilci. Mladočeška in narodno socijalna stranka imate vsaka okoli 70.000 volilcev. Druge manjše stranke daleč ne dosežajo teh števil. Od šestmilijonskega češkega naroda zastopa torej socialdemokratska stranka čez eno tretjino, t. j. čez dva milijona Čehov. V tem oziru je češki narod med prvimi; prekašajo ga edinole Finci.

Iz 159 strani obsegajočega poročila je razvidno, da ima stranka v 2431 krajih svoje organizacije in da je imela v juniju 1913 169.279

plačujočih članov. (Mesečni prispevek znaša 20 vinarjev.) V dobi od poslednega zborovanja pred dvema leti je priredila stranka 41.323 shodov.

Stranka ima 34 političnih listov, med temi 3 dnevnik, od katerih izhaja centralni organ „Pravo Lidu“ dvakrat na dan. Poleg tega ima še 38 strokovnih in 13 raznih drugih listov. Tiskovni odbor je izdal 14 brošur in 18 spisov različne vsebine. Vsega skupaj se je natisnilo 700.000 eksemplarov.

Strokovne organizacije so imele koncem leta 1912 107.263 članov. Njih dohodki so znašali 2.344.000 K, izdatki 2.069.296 K, premoženje K 2.034.661.

Stranka ima 265 zadrug, katere štejejo 59.839 članov. Deleži znašajo 1.507.493 K, vloge članov K 1.570.491 K. Promet v letu 1912 je znašal K 21.709.705, čisti dobiček pa 486.395 K.

Stranka ima tudi svoje lastne delavske telovadne jednote. Zveza delavskih telovadnih jednot ima 425 jednot z 27.713 člani in sicer: 15.707 članov, 2514 članic, 2414 naraščaja, 4817 učencev in 2261 učenek.

Ob Husovi 500 letnici 1915 priredi stranka v Pragi veliko delavsko razstavo in javni nastop zveze delavskih telovadnih jednot, katerega se vdeleže tudi češke jednote iz Amerike.

H. Tuma. Češka centralistična organizacija imela je o božiču svoj 20. strankarski zbor. Štela je 404 organizacij s 14.180 člani in K 40.150 dohodki, 74 konsumnih društev s 19.000 člani in 7.000.000 K prometa. Leta 1911 imela je 167 organizacij s 5460 člani.

Ogromen narast izkazuje American Federation of Labor (A. F. o. L.) v Zedinjenih državah. Leta 1908 dali so socialisti 400.000, leta 1912 900.000 glasov. Politično organiziranih članov štela je leta

1913 125.826. Dohodki so narasli v isti dobi od 32.700 dolarjev na 239.000 t. j. skoro 1.200.600 K. Strokovne organizacije izkazovale so koncem septembra 1913 2.054.526 članov. Za štrajke izdalo se je 16.500.000 K.

Francoska politična delavska organizacija je imela svoj IX. kongres v Amiens. (Congrès national du parti socialiste). — Bilo je zastopanih 71 federacij z 178 delegati in 2778 mandati. Iz poročila tajništva sledi, da je stranka imela 71.765 članov s 168.776 fr. dohodki, med temi 37.984 frs. strankarskih prineskov. Ob volitvah v državni zbor bilo je 1.000.000 glasov oddanih za soc. dem. stranko.

Dne 12. februarja t. l. zborovala je socialdemokratska organizacija srbska v Belemgradu. Po balkanskih vojnah vzbujal je kongres posebno pozornost. V Srbiji je okoli 80.000 industrijalnih delavcev. Strokovne organizacije šteje so t. 1911 8337, t. 1912 8113 članov z dohodki 209.105 in 179.345 dinarjev. Politično organiziranih bilo je 2068 z 11.000 den. prispevki. Leta 1908 je dobila stranka pri volitvah 3043 glasov, leta 1912 pa 24.787. Ima sedaj v 15 občinah soc. dem. zastopstvo. Zanimivo je slišati, kako so industrijalna podjetja izrabila vojno in vsled nje paralizirano delavsko organizacijo. Od 216 strokovnih skupin izkazalo je povišanje delavnega časa: v 29 skupinah po 1 uro več, v 55 po 2, v 9 po 3, v 18 po 4 in v 51 po več. Delavni čas se je torej povišal v 152 skupinah. Istočasno naraščala je draginja živil v vseh občinah, izvzemši Jagodina, kjer je cena padla za 0,5 %, dočim je najvišje rasla v Kraljevem do 100 %.

Gospodarska organizacija.

Delavske konsumne zadruge za Trst, Istro in Furlanijo r. z. z. o. p. izdala je svoje poročilo o IX. zadrudni dobi od 1. julija 1912 pa do 30. junija 1913. Šteje 33 skladišč in sicer 16 v Trstu, po 2 v Pulju in Tržiču (Mon-

falcone), in v Kopru in okolici, po 1 v Miljaň, Izoli, Valdoltra, Rovinju, Visinada, Opatija, v Istri, Gorica, Kormin, Moša, Fara, Gradišče ob Soči na Goriškem, skupaj 17 skladišč. V Trstu ima združno pekarno in 2 združni mesnici. Združne pekarnice in zalogo drv ima v Miljah. V 26.ih prodajalnih razpečala je skupaj blaga za 2,436.446.73 K. Sistem prodaje je proti gotovemu plačilu. Močno je dvignilo promet skladišče oblačil in sicer: moške konfekcije K 127.052.46 manufakture 98.668.08 K, ubuvala 59.238 K 99 v., pokrivala K 27.618.69, skupaj K 312.578.22. Zadruga sprejema oo 1. julija 1911 naprej hranilne vloge, ki so znašale koncem računskega leta K 316.066.01. Združni rezervni skladi znašajo K 168.316.75. Surovi izkupiček dal je 14% dohodka. Plače in mezde znašale so K 194.944.60. Poprečni dnevni inkaso razpečanega blaga K 6675.19. Najvišje zneske predstavljajo fižol, 138.632 kg, kruh 499.542 kg, moka 742.670 kg, riž 164.062 kg, sladkor 365.204 kg, mleko 115.649 litrov, vino 131.681 litrov. Stanje članov koncem združnega leta je bilo 8062. Tako je v Trstu po inicijativi Valentina Pittoni v 9. letih naraslo ogromno gospodarsko podjetje, ki kaže tendenco širiti se preko tržaške centrale po celem Primorju in se pripravlja, da poleg konsumnih zadrug ustanovi kmečka skladišča surovin in tako brez posredovalcev in prekupcev zveže delavca konumenta s kmetom producentom. Že se snujejo kmečke zadruge za dobavanje mleka in po prvem posrečenem poskusu v naravnem razvoju nastopijo dobavne zadruge različnih vrst.

Tako je socialno-demokratska stranka dokazala ne le svojo politično organizacijo ob volitvah, ampak tudi prestopila na veliko gospodarsko organizacijo.

Prosvetno delo.

— Narodna prosveta v Gorici nadaljuje s predavanji. Dne 29./11. 1913 nastopil je Dr. Pavel Grošelj:

„Na grobišjih prirode“. Metoda predavatelja je poetično filozofična. Izbrana snov dajala mu je ustrezno podlago. Lepe slike iz pradobe zemeljskega življenja in poetično nanižani stavki vplivali so izdatno na občinstvo, kateremu je predavanje nudilo tudi mnogo novega in poučnega. Zdi se pa, da so bili nekateri filozofični primeski nekoliko od rok in da je le malo število poslušalcev iste točno razumelo. Skoraj je bilo primeska nekoliko preveč, premalo povdaranja principa, primene in evolucije.

Dne 6./12. 1913 sledil je Milan Kresić iz Zagreba: „Osvit na gospodarstvene odnose u Hrvatskoj“. Predavatelj je čital brez nobene dikcije, vsebina dolgočasno navažanje številnih finančnih dohodkov in stroškov, števila domačih živali, površja produktivne zemlje i. t. d., tako da predavanje nikakor ne zasluži naslova. Dodatek o „libre echange“ docela brezvezen in nepotreben. Bilo je le povdaranje predmeta, s katerim je baje g. predavatelj žel obilo pohvale inozemskih korporacij, kar je „Soča“ kot jako važno že za naprej priporočila. Gospodarski odnosi Hrvatske so za nas sosedne Slovence res sila važni, le da predavanje Milana Kresić-a ni podalo ničesar. Škoda mučiti predavatelje z daljno potjo iz Zagreba v Gorico, škoda za stroške!

Dne 20./12. 1913 imel je lepo predavanje Dr. Šilović iz Zagreba: „Pijanstvo in zločin“. Bilo je sicer priprosto, nanizane dogodbe iz življenja zlodejcev-pijanec, nanizani statistični podatki glede zločinov iz pijanstva, a pregledno in jasno podano, tako da mu je vsak sledil z zadovoljstvom in zanimanjem posebno še zaradi blagoglasja prednašanja. Pogrešal pa je pravnik in izobraženec psihologičnega momenta, tudi za občinstvo bi ostalo več haska, ako bi se bil g. predavatelj taknil psihologije zločina in psihologije pijanstva.

Dne 3. januarja 1914 sledil mu je Dr. Drag. Lončar iz Idrije: „Iz življenja Slovencev v preteklosti“.

Predavatelj je prednašal prosto, razločno in vzbujal vseskozi zanimanje poslušalcev. Ako se ima za zgodovino le važne dogodke in dejanja herojev in vladarjev, Slovenci nimamo zgodovine. Ako pa sledimo življenju ljudstva in družbe, imamo tudi mi Slovenci svojo skromno zgodovino. Zavita v precejšno temo do takrat, ko so gotovo tudi obo-rožene čete Slovencev zavzele sedanja svoja mesta, postaja polagoma vidna s sprejetjem krščanstva in podložitvijo pod nemški fevdalizem. Od téd preko reformacije in nove dobe tudi za nas velja smer kulturnega razvoja kvišku*).

Zupančičev večer, kojega je priredila Prosveta 14. novembra 1913 v dvorani Trg. Doma se je vršil po navadnem narodnem programu, kljub izvanredni „čajanki“. Zupančič čital je nekaj svojih novih pesni ob splošnem nemiru in šumu, da je bilo le malo razumeti. Zato pa je občinstvo pesnika navdušeno akiamiralo, mu izročilo lovorov venec, dijaški zbor pa mu je zapel Smetanovo kantato „Slava“. Pesnik sprejel je vse te ovacije skromno. Po končanem programu sledila je goriška novost „čajanka“ do ranega jutra. Kako malo zna častiti goriška inteligenca našega prvega pesnika! Kako ne zna uživati in ljubiti njegove poezije!

Veda.

H. Tuma. — Socijologija. Dr. B. Vošnjak pričel je v 6. številki „Vede“: Študijo k problemu jugoslovanske narodne misli“. Socijologična študija naj bi bila, četudi se pisatelj upira socijologični metodi. Ali piše iz drugega znanstvenega stališča, iz pričete študije ni razvidno. Glavna problema sta mu: Država in narod, torej strogo socijologična. Študija je konečno vendarle nerodno prikrita polemika k odgovoru od 1./4. 1913 v anketi o jugoslovanskem vprašanju v 4—

*) Predavanje prinesemo celoma v prihodnji številki.

5. št. „Vede“: „narod je socijologično drugačen pojav nego narodnost; socijologično moramo imeti Slovence, Srbo-Hrvate in Blgare za tri posebne narodnosti“. Težko je izluščiti iz pričete študije, ki naj bi bila po zatrjevanju pisatelja samostojna, jedra. Le nekotiko tez: V Nemčiji stala je cela vrsta mož, ki je ustvarila kulturno nacijo. Nemški kulturni nacijonalizem se rodeva v dne, ko je Napoleonova oblast na vrhuncu. Kakor 18. vek pastirsko življenje, tako je novi vek idealiziral demokratsko množico, mase. Nekaj mnogo primitivnejšega, samoniklega (od naroda namreč) je država kolikor se krije z rodoin in krvno skupino. Vzvišeni pojem naroda je šele mogoč, ko je narodovo stremljenje že premagalo prvotno primitivnost. Odkar je vzela država v roke socijalno politiko, ni nikogar, ki bi se mogel kosati z gospodarskimi funkcijami države. Naravnost škodljivo je, ako ima država preobsežnih kulturnih funkcij. Narodu ni treba kakor državi zaključenega ozemlja, vsak nosi s seboj svojo narodnost. Brez divinatoričnega daru ni mogoče presojati nastajajočih (socijalnih) metamorfoz. Pri Jugoslovanih je hitro izpreminjanje temeljnih osnov socijalnosti vsakdanja prikazen. Država je pri prostem plemenu še v svojih početkih. Taka plemena so silna ovira državnemu ustrojstvu. Pleme dostikrat povsem neopaženo preide v državno organizacijo, iz plemena nastaja država. Uničiti je treba své vse anarhične težnje v plemenu in treba ga je uveriti (kdo?), da je oni, ki ne pripada krvnemu krogu, polnopraven član zajednice. Pleme ima z narodoin mnogo skupnega. Pridruži se mu še element duševne vsebine, skupna kultura. Narodni jezik Jugoslovani je eden glavnih znakov narodu. Vendar se dogajajo slučajji, v katerih jezik ni znak narodnosti. Kdo bi dvomil, da je v jeziku nakupičena ogromna narodna sila, da si ne moremo predstavljati naroda brez narodnegá jezika, ki pa more obsegati več književnih

jezikov! Samo dva pojma sta, ki prihajata v poštev: pleme in narod. Ne kaže uvajati v terminologijo pojma narodnost v drugem smislu ko v onem, kar je narodu lastno. Iz materialne civilizacije nastaja duševna kultura. Narod je prostovoljna kulturna zajednica. Narod je družba, ki zedinja elito vseh slojev. Vsak narod naj loči svoje poste od državnih. V narodnostno (sic!) mešanih državah sta v državljanu dve duši, ena ki narekuje dolžnosti do države, druga pa do naroda. Ne vprašujmo se, kako smo postali, ampak kaj smo. Da smemo govoriti o narodu je treba podobno gospodarsko strukturo. Država in narod sta si enakovpravni skupini. Narod ni naraven organizem, kakor pleme, pač pa potrebuje naravnih temeljev kakoršna sta rasa in jezik. Poleg plemena je še drug socialen činitelj, to je državna nacija, ljudstvo. Narodna država more gojiti državni čut mnogo popolnejše nego narodnostna (sic!). Pa tudi narodnostna država (sic!) more vzpodbuditi v svojih pripadnikih čustvo skupnosti. Ločimo narod od ljudstva, t. j. kulturno nacijo od državne nacije. V narodu vidimo etično načelo, v državi pa borbo za socialno pravičnost.

To bi bilo nekoliko stavkov, kako jih pisatelj spravi v sklad, moremo biti pač radovedni! Nagromadenih je toliko protislovji, vse tako našarjeno in neznanstveno, da je zaman iskati vezi. Pred vsem pisatelj ne zna razločevati med pojavi in pojmi. Za zgodovino mu zadoščajo omejeni in enostranski slovenski in nemški nazori. Glavna hiba drja. Vošnjaka sploh je pomanjkanje preciznih pojmov, vsled tega je tudi prav majhna mogočest znanstvenosti. Ko čitamo članek v „Vedi“ imamo vtis, da je pisan iz malenkostne jugoslovanske narodne sentimentalitete, katera išče opore v netočnih mislih, nabranih v različnih le malo skladnih delih. Temeljnih tez zgodovinskih in socijoloških, proti katerim se upira,

pisatelj nikjer ni ovrge; z banalnimi frazami „zdaj tu stojim docela tak, kakoršen bil sem prej bedak“, pa škoduje le lastnemu ugledu, daje pravi pečat svojemu študiju.

Iz opazke o historizmu socijologije smem naravnost reči, da pisatelju pomen socijologije sploh ni jasen. Res je, da je stopila socijologija v boj s filozofijo, psihologijo in logiko, res je, da socijologija grozi podreti vse dosedaj priznane temelje duhovnih ved, res je, da je tod vse novo od leta do leta — a res je tudi, da je morfologija socialnih pojmov ustanovljena — in res je tudi, da mora pisatelj priznavati, da zadnji generaciji sem ne zadošča več toliko predelano državoslovje, na katerem predvsem sloni znanje njegovo — da je končno i njemu treba zateči se, ako hoče pravilno rešiti pojem države, naroda in narodnosti — pod okrilje socijologije.

Svetujemo torej pisatelju: proč z jugoslovanskimi sentimentalitetami popeča naj se raje še nekoliko s problemom: „država, narod in socijalizem“, ter „država, narod in anarhizem“. Morda mu ta problema posvetita v neznane koticke socialne morfologije in morda ga resen študij iztrezni, da uredi svoje študije po drugi malo bolj znanstveni metodi. Po stari poti naprej — potem „Veda“ velika ironija!

— — Gustav Le Bon: Psihologični zakoni razvoja narodov, založila „Omladina“. Prevod in predgovor Albina Ogriz. Socijologija si je šele zadnje tridesetletja priborila prostor v znanstvu in socijoloških problemov ljudske mase in razvoja narodov se je obširnejše in temperamentno lotil med prvimi Le Bon. Tacega posebnega pomena kakor mu ga pripisuje prevajalec pa Le Bon nima. Dovolj je navajati eno zadnjih njegovih del: La Psychologie Politique et La Défense sociale, 1910, ki je pisana prav površno polemično-žurnalistično, skoraj da ne rečemo po političnih časopisih

in strankinih resolucijah. Qu'un peuple ne peut vivre sans armée, sans hiérarchie, sans respect de l'autorité! Da narod ne more živeti brez vojske, brez duhovne vlade, brez spoštljivosti do oblasti. Nравstveni zakoni, ki so proizšli iz pojma domovine zadoščajo, da sestavijo družabno ogrodje naroda. To stališče pisateljevo je bolj ozkosrčna politična konfesija, pol nacionalistična, pol klerikalna, kakor znanstveno utemeljena teza psihologa-politika. Ali pa tako tja vržena trditve: „zgodovinska plem na Evrope so še v razdobju nastajanja, samo Anglež je ustaljeno plemo“. Takih ad libitum napisanih kapric je v Le Bonu vse polno. Toliko hvalisano njegovo delo: La Psychologie des Foules je pač duhovito pisano, v jedru pa ne podaja nič novega onemu, ki se je le malo pečal s psihologično, ali biosocijalno metodo. Ne najde se v njej ni ena sama važna originalna ideja! Civilizacije niso bile nikdar ustvarjene in vladane doslej drugače nego po malem številu intelektualne aristokracije, nikdar ne po masi: ta teza je posebi umevna in noben resen zgodovinar ali sociolog ni trdil, da je nerazsodna masa s svojim neorganičnim nastopom ustvarila trajne institucije. Po drugi strani pa trdi: Vsi gospodarji sveta, vsi ustanovitelji verstev in držav, propovedniki vseh verovanj, odlični državniki, so bili vedno nezavedni psihologi, ki so poznali dušo mas instinktivno, a često gotovo. Ali pa: heroizem mas tvori zgodovino. Skratka Le Bon menja bijologično in psihologično stališče. Treba pa je vzeti v roke dela resnejših predstavitev psihologične metode (Giddings) ali bio-socialne (Durkheim) da se točneje zasledi jedro njegove trditve: da je masa neorganizirana in kot taka ne ustvarja, poleg nje pa stoji organizirana družba in v njenem okviru prihaja tudi neorganična masa eruptivno do pomena. Prva ima organ prevdarka in volje, druga je pod vlado afekta in golega čustvovanja po analogiji raz-

vitega kulturnega človeka in divjaka. V predležem delu je Le Bon-u izhodišče, da ima vsak narod ustveno konstitucijo tako stalno, kakor svoj anatomicen značaj, odkoder izhajajo vsa njegova čustvovanja, misli, naprave, verovanja in umetnosti. Narod, ki preobrazuje svoje naprave, mora preobraziti svojo dušo. Vsak narod predstavlja neko priprsto temeljno idejo, ko jo izžerpa, obsojen je na pogin. Intelektuelne lastnosti se dajo privzgojiti, značaj se odteza vzgoji. Iznajdbe inteligence sporočajo se lahko od naroda do naroda, lastnosti značaja se ne morejo prenašati. Docela bijologična je trditev: križanje dveh narodov je toliko, kakor menjati njih fizično konstitucijo. Resničnemu umotvoru je lastno, da izraža potrebe in ideje svoje dobe. V tem tiči pač odkrito nasprotje s prvotno trditvijo, da le maloštevilna aristokracija vlada in ustvarja. Iz vseh delov Le Bonovih konečno le izhaja splošni princip evolucije in primene, kakor psihologični, da se iz ljudske mase samorodno v dotiki plemen in s prirodo ustvarjajo organske skupine, se stopnjujejo do neznane veličine, da le iz njih prihajajo velike ideje in da je le to gibanje ljudskih mas zgodovina. Zgodovino lahko v njenih velikih potezah smatramo za preprost pojav učinkov, povzročenih od psihologične konstitucije plemen. Zgodovina naroda ni odvisna od njegovih naprav ampak od značaja, t. j. od njegove rase (prevajalec rabi izraz pieme za rasa pasma in je napačno prevel institution s konstitucijo). Kako vlogo torej igra maloštevilna aristokracija? Ni-li nič drugega nego glasilo gibajočega se ljudstva? (Ideje ne bi mogle dejstvovati, če se niso ponižale iz gibljivega okrožja misli v stalno in nezavestno okrožje čustvovanja, kjer se izdelujejo nagibi našega dejanja. Značaj je stvorjen iz plasti nezavestnih idej. Ideje torej izvirajo iz ljudstva, da se zopet vrnejo in porazdele v splošno čustvovanje iste-ga ljudstva. (Razvoj civilizacije je

v modernem človeku ustvaril nebroj potreb, ne da bi mu dal sredstev, da bi jim zadoščal in je provzročil tako v dušah neko splošno nezadovoljnost). Gibanje ljudskih mas ustvarilo je torej civilizacijo, da mu vzbudi novega hrepenenja in nezadovoljnosti, ki naj v svojem gibanju ustvari zopet novo civilizacijo! In vendar se Le Bon uprav strastno brani socializma! Dovolj mu je priprosta ideja domovine! (Fanatiki, ozke inteligence, a energičnega značaja in mogočnih strasti, le oni morejo ustanoviti verstva, carstva in dvigniti svet). Ženijalni iznajditelji pospešujejo hod civilizacije. Fanatiki in haluciniranci ustvarjajo zgodovino. Kaki paradoksi! Ideje predstavljajo nevidne vzmete stvari. Kadar so se odstranili, so zlomljene opore naprav in civilizacij. Drugo protislovje. V socializmu vidi večji absolutizem kakor v najstrožjem cesarizmu. Socializem gotovo ugonobi Nemce, le Angleži imajo dovolj trdnega značaja, da se mu upré! Socializem zaradi tega ne boče mogel trajati, ker preveč zatira. Vidi se, da Le Bon piše pod vtisom francoskega sindikalizma in „sabotage“, socializma v bistvu pa niti ne pojmuje. Psihologične vrste stojé kakor anatomske pod učinki časa. Primesek ptujih elementov je gotovo sredstvo razstroja. Le Bonu je torej organizem narodov sestavljen in deluje po istih zakonih kakor organizem posameznika! Z nesistematičnim prekrizavanjem biologičnega in psihologičnega momenta je tako uvedel v svoja dela vse polno neskladnosti in nejasnosti. Skratka: vsa dela Le Bonova se čitajo z zanimanjem, a treba je nekaj lastnega znanja in kritičnega duha, da se izloči iz njih pravo socijologično jedro.

Zgodovina.

— — Martin Žunkovič pričel je izdajati znanstveno revijo: „Vierteljahrsschrift zur Pflege der alt-slavischen Sprache, Geschichte und Kultur. Kremsier 1913, na leto K 12“ — s prilogo: Slavische Runen-

denkmäler. Znana je Žunkovičeva trditev, da preseljevanja narodov ni nikdar bilo, da so Slovani prana-rod, ki je naseljeval od davna, ves kontinent Evrope, odkoder so ga izpodrinile bojne čete kretske in germanske ter omejile na današnje ozemlje. Učenjaki očitajo mu neznanstvenost, slovenski profesorji skušajo ga celo odkloniti, češ, da jim ne dela časti pred inozemstvom. Filologične ekskurzije Žunkoviča res niso mnogo vredne, pač pa zasluži pozornega zanimanja njegova krepka intuicija, s katere se bori proti ukoreninjenim predsodkom in znanstvenim frazam pravih in talmi-učenjakov. Ako slavist Jagić o preseljevanju narodov meni nič tebi nič trdi: „Was sich durch grössere Sprachverständigkeit aneinander gebunden fühlte, zog nach einer Richtung zusammen, z. B. die ganze Masse der nordslavischen Stämme (kar je enako govorilo, se je tudi skupaj selilo) — toraj filologičen motiv selitve —; ako zgodovinar Niederle trdi, da so se severnozpadni Slovani preselili v pokrajine zapuščene od Germanov, dočim so ti poprej zasedli kraje vzhodno od Visne, naseljene od Slovanov, — toraj prava kadrilja — traverser — ali pa, da so primitivna slovanska pastirska plemena iz Zakarpatja čez visoke Karpaté in po Donavskih podeljih in preko bojevitiht turanskih plemen, ki so takrat vladala ob srednji Donavi, prodrli v Panonijo, vzhodne Alpe in Potisje — so vse te trditve ravno toliko vredne kakor Žunkovičeve filologične sanje, ali pa še manj. Književna izdanja Žunkovičeva pa bi morali upoštevati oni možje, ki so poklicani, da čujejo nad znanstveno resnico. Naši profesorji učenjaki zapustili naj bi neplodna tla negativne, zaničljive in pri tem malenkostne in često neotesane kritike, pa naj bi odgovarjali pozitivno, naj bi se otreli nacionalne sentimentalitete po eni strani, po drugi zgolj reproduktivne dogmatičnosti in avtoritativnosti. Zgodovinski filologični socijologični kompleks se ne

da rešiti niti po vesteh srednjeveških kroničarjev, niti po glasoslovju in sintaksi, in še manj pa po „divinatorični“ intuiciji sami. Gotovo pa je slovenski znanstveni kritiki v največjo kvar, da dominirajo skoraj izključno filologi takozvana „gens filologica“. Iz nabranega gradiva Žunkovičevega se vsekakor da mnogo učiti in še bolj podučevati druge.

Za polemiko proti Žunkoviču pa končno velja rek Wunotov: Kajti če je sploh težko ovreči že naprej zavzeta mnenja po izkustvu, je skoraj nemogoče, da se za naprej sprejete aksiome po isti poti odstrani. Kjer koli nastane v tem sporu nerazločljivo protislovje, tam umakne se iskustvo akcijomu.

Literatura.

Umetnost.

H. Tuma. „Mlada Breda“ povest, spisal Dr. Ivan Pregelj, izdala družba Sv. Mohorja v Celovcu. Premalo se uvažuje veliki pomen prosvetnega dela družbe sv. Mohorja iz Celovca. Po zadnjem koledarju za leto 1914 štela je družba 78.271, kar daje za kompaktno slovensko prebivalstvo približno 12%. Štejemo lahko, da je vsaj vsaka tretja družina naročena na knjige družbe sv. Mohorja. Ogromno število knjig, ki se tem potom razširi med ljudstvo, mora biti gotovo silnega vzgojevalnega vpliva. Ni vseeno da je organizacija in vodstvo te družbe v klerikalnih duhovniških rokah, dolžnost je posvetne inteligence vseh političnih struj, da se zanimajo za družbo, četudi ne po direktni akciji. Ali ni napisal Ivan Cankar prekrasne „Tri povesti“ in že večkrat posvetil svoje pero preprostim kmečkim masam? In nekatere teh povesti so pravi biseri umetniški in visocega vzgojevalnega pomena! Saj ni treba političnih primeskov, za ljudstvo je najbolj vzgojevalna resničnost in umetnost, ki sta le ena za vse. Večji del čtiva, katerega daje družba sv. Mohorja svojim članom je religiozne vsebine.

Tu nimamo pravice se vtikati, pač pa imamo pravico izraziti iskreno željo na duhovne redaktorje, da vsaj pišejo lepo in čisto slovensčino! V tem oziru družba sv. Mohorja nazaduje. Pojmi so vedno bolj revni, manj razločni, besedoslovje in besedni red kaže vedno več ptujih vplivov. Potem molitvenikov in religiozних knjig družbe sv. Mohorja bi imeli sredstvo ohraniti ljudski jezik čist, iznebiti se ptujih prineskov, katere je zavedla prej ptuja nemška uradniška inteligenca, katero nam sedaj zavaja lastna, po mišljenju potujčena duhovna in posvetna inteligenca.

Pravi vpliv na mišljenje in nrvstvenost široke mase imajo največ leposlovne knjige. Zato mora posvetna inteligenca slediti leposlovnim izdanjem družbe sv. Mohorja paznim očesom in zastaviti tu svoje kritično peró.

Letošnje Slovenske večernice 67. zvezek prinesle so povest drja. Ivana Pregelja: „Mlada Breda“. Ivan Pregelj je precej markanten značaj med klerikalnimi literati. Z svojo povestjo je to tudi podprl. Brez družega moramo priznavati marsikatero vrlino. Dr. Ivan Pregelj je realist, treba se mu je le držati konsekventno lastnega značaja in izločiti hlantanje po efektih. Vvod njegove povesti hoče biti nekako à la Manzoni. A manjka za to bogatost jezika in točnost izrazov. Res je, da si Slovenci nismo še ustanovili precizne terminologije za krajevne popise, vsak piše po svoje. Lahko rečemo, da nikdo ne vlada bogate krajepisne terminologije slovenske, dijalektični izrazi dolenjski, gorenjski, primorski se križajo in izpodjedajo. Velika hiba Pregeljnovе pisave je kopičenje deležnikov. Teh kar mrgoli. Motijo ne le razumevanje ampak so tudi naravnost neestetični. Precej na prvi strani v dolenjih 8. vrsticah rabi: „zasmehujoče-mrazeče, nesoglasujočega, nesoglasujočega, pronicajočih se, stresajočih, zamirajočih, ali pozneje „samozavedajoče se“ itd. Druga stilistična in estetična hiba je ko-

pičenje sestavljenih pridevnikov in pretiranje vsakovrstnih komparativov: bolešno-žalosten, ponosno-skrivnostno, surovo-veselo, drzno-ločni kameniti mostič, kljubovalneje, zapuščenije, najprepričevalnejši glas.

Ravno tako kopicí in pretira pridevnike kakor: divna radost, nebotična moč, nebdržen pogum, drzni ovinek itd. Kopicí enake besede: „zameglilo se mu je pred očmi, da je videl skozi meglo“, „zaman“ se je trudila. Toda zaman. „Rabi docela napačno“ konstruirane besede kakor: ganutje. Zamenjuje pojme, sklep je Entschluss, Schluss, zaključek je le konečni sklep. Jako nerodno rabi besedo mož mesto zaimka. Popolnoma napačno je vzdih po tobaku, namesto vonj. Rabi neverjetne podobe: „sapa je nagibala njegovo nemarno postavo“, „vrgla je telo kvišku, da se otme oči“, „je vzel roko, ko da duši zlobno kačo“. „Lačni pogledi so požirali mize, stole, slike in stene“. „Krošnje se je umaknila kuhajoča onemoglo jezó“, „Krošnja se je vila v podstrešju neznanih bolečin“. „Srce mu je paral sin“. „Nje duša se je z vso ožji postajajočimi krogi ljubezni oklepala druge“. „Smeh mu je zablodil mimo usten“. „Iz prsta je divje curljala kri“. „Misel je vzburkovala dušo in pritiskala na možgane“. Vseh teh jezikovnih, stilističnih in estetičnih hib se mora dr. Ivan Pregelj prav energično orresti, ako hoče pisati za ljudstvo, posebno pa ako hoče vplivati vzgojevalno.

Kakor nista predelana jezik in dikičja, tako Pregelj tudi ni skrbno in z ljubeznijo predelal svojih značajev. Celó Ana, okoli katere se vse suče, in Katra ste često nekonsekventni. Skopost Martina Krošnje in poznejša njegova zapravljivost sinu na ljubo, ali pa da je hlapec Šimen šel na peč radi treh par klobas na leto, ali pa da isti vsklikne: klobase me bodo spravile (sic!) še v grob, ali pa trditev, da je Katra dobra gospodinja, potem pa, da je bilo polno pajčevin in

mokroten zid, ker je puščalo iz streh, hlapec Tomaž je velikan, a drugi hlapec Lipe ga zgrabi in kar tako položi po tleh kakor snop. Takih neskladnic je po celi knjigi dovolj. Najbolj prisiljen je Juri, ki spada med glavne osebe. Kako odločno se je isti zavedel, da je gospodar na Peči in kako odločno se je postavil svoji več kot energični materi Katri po robu, da je pripeljal na svojo bogatijo ubožno Ančko. Kljub temu pa se pozneje šopiri mati Katra in je Juri poleg nje kakor pravcati otrok brez volje. Tako pa je tudi obnašanje Katre pretirano, da prehaja v docela nepotrebno in sem in tje prav neestetično vlogo.

Pri vsem tem kaže Mlada Breda lepih realnih mest, da se knjiga čita z zanimanjem do konca. Pregelj s krepkimi potezami poda splošno sliko kmečkega življenja, tistega našega kmeta in kmetice, na katerih sloni danes naše javno življenje. V tem oziru nam Mlada Breda utegne služiti kot prav historičen dokument o duševnem in kulturnem stanju velikega dela našega prebivalstva, onega dela, ki tvori danes mogočno armado drja. Kreka, drja. Šušteršiča iz Marijinih družb in mladeniških organizacij. Posebno markantna je nereligioznost teh ljudi. Nad celo povestjo kakor vodilni motiv čuje trikot z očesom vsega-vidnega Boga, ki pa konečno nima za dejanjstveno obnašanje v življenju na vse te vernike prav najmanjšega vpliva. Kjer prikipi molitev, je še ta precej praktičnega pomena. Anica moli: „mamica, daj mi kako znamenje“ (da bom vedla možiti se)! Vse osebe povesti opravljajo vestno svoje cerkvene dolžnosti, a vse brez sledu globljega vtisa na dušo, na njih etične nagibe. Praktičen racionalizem, v veri pa vraža in fetiš je karakteristikum za vse. Celó najblažja med njimi, junakinja povesti, Ana, se zaljubi v Jurija in ga vzame, 1) ker je dobila znamenje iz onega sveta, 2) ker se je bala za zdravje Jurjevo 3) in glavno, ker je hrepe-

nela priti nazaj na bogatijo na Peč. Ana ostane vedno krepka kmečka žena in svoji tašči zasoli prav gorko zaušnico, ko jo je žalila. Sentimentalnosti ni na nobenem in kedar jo pisatelj podlaga, je prisiljena in nenaravna. Sem in tje pa je več pravcate tercijske hinavščine, celo „ljubeča“ Ana se ne upa prav pošteno poljubiti svojega moža, ampak le „tako okrog“ tipa z ustnicami.

Posamezne prizore je Pregelj prav srečno narisal, n. pr. mesarja na Peči. Tudi surova slika pivovanja je realna. S tem, da priznavam, da nam je dr. Ivan Pregelj narisal mišljenje in obnašanje velikega dela našega kmečkega prebivalstva, da nam je dal neki kulturni dokument, s tem smo pa tudi izrekli, da smemo od njega pričakovati lepša dela. Pregelju je treba nekoliko filozofije, treba učenja estetike, da nam opiše boljša in večja dejanja našega ljudstva, da izkleshe krepkih njegovih tipov.

Razno.

„Učiteljski Tovariš“ ne more razumeti, zakaj „Naši Zapiski“ sprejemajo članke iz peresa mlajših učiteljev, ki vehementno in nezaslišano napadajo stare kolege in dosedanje voditelje; grajajo, da je urednik „Naših Zapiskov“ vrnil album v proslavo 25-letne zaveze učiteljskih društev. Razmerje učiteljstva s socializmom je za nas prevažno in

ob času preciziramo svoje stališče. Za danes pa le kratek odgovor na vprašanje: Sprejemamo članke mlajših učiteljev, ker nas vsako resno in stvarno gibanje veseli. Prav bo, ako se akcija posreči in pride med učiteljstvo v lastnem interesu novo življenje. Učiteljstvo je dosedaj brezsmiselno sledilo političnim strankam, zato je danes na cedilu med klerikali in narodnjaki. Vsa dosedanja učiteljska politika je imela za rezultat brezmočnost. Stari zastopniki učiteljstva so pozabili najvažnejše: izobraziti učitelje politično in socialno. Zato danes ne more biti učitelj-učitelj in voditelj ljudstva, zato ne more iskati in najti zaslombe v njem. Ako so „Naši Zapiski“ odprli mladi generaciji svoje predale, so storili to zato, da učitelji resno pretrasejo aktualne politične, socialne in kulturne probleme. In problem socializma je danes za vsacega resnega človeka pereče vprašanje.

Razmotrivajmo in nova pota se sama odpro!

Album pa sem vrnil, ker je imelo preveč portretov, ki me nič ne zanimajo. Album velja „zaslužarjem“. Sicer pa je ta zadeva osebna in ne spada ni v „Učiteljski Tovariš“, ni v „Naše Zapiske“, kaže pa na malenkostno stališče zastopnikov zaveze.

Dr. H. Tuma.

»Našim Zapiskom« v oceno ali zameno doposlane publikacije:

Izdanja Slovenske Šolske Matice v Ljubljani za leto 1913.

Pedagoški letopis XIII. zvezek.

Občno vzgojeslovje, I. Viktor Bežek.

Domoznanstveni pouk v ljudski šoli, Eliza Kukovec.

Obče in posebno ukoslovje računanja, prof. Luka Lavtar.

Flora slovenskih dežel II, Julij Glowacki.

Veda, dvomesečnik za znanost in kulturo, Gorica.

Čas, znanstvena revija »Leonove družbe«, Ljubljana.

Akademie, Revue socialisticka, XVIII. Praga.

Slovanský Přehled, ročník XVI., Praga.

Świat Słowiański, Miesięcznik. Rocznik X. 1914, Krakov.

Luč, književno-poučni list hrvatskog katol. dijaštva god. IX.,
Zagreb, s prilogo: Djački Vijesnik.

Domače Ognjišče, meščnik za stariše, zalaga »Učiteljska
Tiskarna« v Ljubljani, letnik VIII.

Josip Kozarac: Mrtvi Kapitali, prevel Starogorski, tiskal Dra-
gotin Hribar v Ljubljani, 1913.

Die Arbeitseinstellungen und Aussperrungen in Österreich vom
k. k. Arbeitsstatistischen Amte, Alfred Hölder, Wien 1913.

Štirokovna glasila:

Stavbinski delavec.

Rudar.

International, glasilo pekovskih delavcev.

Želežničar.

Politična glasila:

Proletarec, glasilo ameriškega socijalističnega delavstva,
Chicago.

Glasilo slovenske narodne podporne jednote, Chicago.

Glas Svobode, glasilo svobodomiselnih Slovencev v Ameriki.

The Party Builder, glasilo socijalistične stranke v Zjedinjenih
državah S. A. Chicago.

